

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Proměny liberálních hodnot studentů FHS UK

Nikola Kořínková

Vedoucí práce: Ing. Libor Prudký, Ph.D.

Praha 2017

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité
prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita
k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. června 2017

.....

Nikola Kořínková

Poděkování

Za pomoc obzvláště s orientací v tématu a cenné rady při vypracování této práce děkuji Ing. Liboru Prudkému, Ph.D. Za podporu patří velký dík také mé rodině.

N. K.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá empirickým zkoumáním liberální hodnotové orientace studentů nastupujících do prvního ročníku na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. V teoretické části je nejprve představen liberalismus jakožto ideologie a následuje pojednání o problematice hodnot a konceptech jejich výzkumu. Jádrem empirické části je sekundární analýza výsledků kvantitativního empirického sociologického výzkumu z let 2008-2016.

Klíčová slova:

hodnoty, hodnotová orientace, výzkum hodnot, liberalismus

Annotation

This bachelor thesis deals with the empirical research of the liberal value orientation of the students who start the Faculty of Humanities at the Charles University in Prague. The theoretical part consists of the introduction of the ideology of liberalism and the issue of values and concepts of their research. The core of the empirical part is a secondary analysis of results of quantitative empirical sociological research that ran through years 2008-2016.

Keywords:

values, value orientation, research of values, liberalism

Obsah

1	Použité zkratky	1
2	Úvod	2
3	Teoretická část	4
3.1	Liberalismus	4
3.1.1	Teoretické vymezení liberalismu	4
3.1.2	Liberalismus v Čechách	9
3.1.3	Svoboda versus jistota a blahobyt	11
3.2	Hodnoty	16
3.2.1	Představení problematiky hodnot	16
3.2.2	Výzkumy hodnot	19
3.2.3	Nejužívanější koncepty hodnot	21
3.2.4	Nový postup empirického sociologického výzkumu hodnot podle Prudkého	26
4	Empirická část	29
4.1	Metodologie	29
4.1.1	Metodologie empirického výzkumu hodnot užitá v této práci	29
4.1.2	Stanovení hypotéz, cílů	30
4.1.3	Techniky sběru dat	33
4.1.4	Výběr vzorku a prostředí výzkumu	33
4.1.5	Metody vyhodnocení a interpretace dat	34
4.1.6	Hodnocení kvality výzkumu	36
4.1.7	Etické otázky výzkumu	37
4.2	Analýza liberální hodnotové orientace v letech 2008 - 2016	38
4.2.1	Rok 2008	40
4.2.2	Rok 2010	44
4.2.3	Rok 2012	48
4.2.4	Rok 2014	51
4.2.5	Rok 2016	55
4.2.6	Shrnutí liberální hodnotové orientace v letech 2008 - 2016	59
4.3	Srovnání s vývojem liberální hodnotové orientace v letech 2002 – 2006	61
5	Závěr	64
6	Literatura	67
7	Přílohy	70

1 Použité zkratky

CESES FSV UK – Centrum pro sociální a ekonomické strategie,
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze

CVVM – Centrum pro výzkum veřejného mínění při
Sociologickém ústavu AV ČR

CVVOE FHS UK – Centrum výzkumu vývoje osobnosti a etnicity,
Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

EVS – European Values Study

FHS UK – Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

SPSS - Statistical Package for the Social Sciences

WVS – World Values Survey

2 Úvod

*„Svoboda bez vzdělání je nebezpečná,
vzdělání bez svobody je zbytečné.“*

J. F. Kennedy

Tato práce vychází z výzkumu hodnotových struktur studentů nastupujících do prvního ročníku na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Tento průzkum probíhá longitudinálně již od roku 2002. V letech 2002 – 2004 pod záštitou Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při FHS UK, v letech 2005 – 2006 Centra sociálních a ekonomických strategií při FSV UK a od roku 2008 pod záštitou FHS UK. V letech 2003 a 2005 se tento výzkum uskutečnil i na fakultách jiných vysokých škol.

S problematikou hodnot a možnostmi jejich zkoumání jsem se seznámila v semináři Ing. Libora Prudkého, Ph.D. Zde vznikla také myšlenka jejich zpracování v rámci bakalářské práce. Data z těchto výzkumů slouží totiž také jako pracovní materiál v jeho kurzech. V roce 2014 při nástupu na fakultu jsem se výzkumu zúčastnila i jako respondent.

K podrobnějšímu prozkoumání jsem zvolila vývoj liberální hodnotové orientace v letech 2008 – 2016. Podobný pokus učinila již Kristýna Hulová v roce 2007, kdy v rámci své bakalářské práce zpracovala vývoj liberální hodnotové orientace v letech 2002 – 2006. Na tuto práci jsem se tudíž tematicky pokusila navázat. „Hodnotu“ svobody, jež se v tomto výzkumu považuje za hlavní znak liberalismu, totiž považuji za stěžejní a hlavní rys otevřené občanské společnosti. Proto možnost dozvědět se více o její podobě a vlivech, které na její preferenci či odmítání mohou působit, byla jasným ukazatelem na volbu podrobnějšího zpracování právě této orientace z baterie dalších, jež se v průzkumu postupně vyprofilovaly.

Tato práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části se nejprve zabývám obecným představením liberalismu, a to jako ideologie. Uvádím některé z hlavních směrů, jež z liberalismu vzešly, neboť se v průběhu své existence značně rozvětvil. Věnuji se i podobě liberalismu v Čechách, protože jak bude uvedeno dále, vývoj liberalismu probíhal značně různorodě, především co se týče geografických oblastí. Ve třetí a zároveň poslední části z oddílu pojednávajícího o liberalismu jsem se zaměřila na samotný výrok označený ve výzkumu za liberální. Pokusila jsem se o rozbor a vysvětlení jeho dichotomie tak, aby byly jasně patrné jeho protichůdná polarita a zároveň souvislost, neboť v případě výroků o hodnotách velmi záleží na perspektivě, z níž je pojednáme. I o tom bude řeč, především v první části oddílu o hodnotách. V druhé části teorie jsem se zabývala obecným představením problematiky hodnot. Dále jsem se zaměřila na v současnosti nejužívanější koncepty hodnot empirického sociologického výzkumu a nový svébytný přístup k výzkumu hodnot, z něž vychází i tato práce.

Empirická část se skládá taktéž ze dvou oddílů. V prvním popisují metodologii, již byla v mnou provedené sekundární analýze využita, a poté přistupuji k prezentaci výsledků, k nimž jsem v dané analýze dospěla. Přesněji půjde o interpretaci jednotlivých let 2008 – 2016, vždy s představením výsledků z frekvenční, faktorové a korelační analýzy. Na závěr uvádím celkové shrnutí zkoumaných let. A v poslední části tohoto druhého oddílu se pokusím o srovnání s výsledky z let 2002 – 2006, které jsem čerpala z bakalářské práce Kristýny Hulové (2007).

3 Teoretická část

3.1 Liberalismus

3.1.1 Teoretické vymezení liberalismu

Liberalismus je podle sociologického slovníku filosofické, ekonomické a politické hnutí, které prosazuje svobodu, a to ve všech oblastech života (Pecka 1996: 570). Spolu s konzervatismem a socialismem patří mezi tři hlavní směry politického myšlení. Zakládá se na myšlence svobodného „individua jako sebeurčující a morálně odpovědné osoby“ (Alting von Geusau 1994: 84). V jednotlivých oblastech a obdobích se však rozvíjel natolik odlišně, že vytvořil značně rozvětvenou síť různých směrů.

Vzhledem k tomu, že liberalismus představím z pohledu ideologie, uvedu nejprve, co se ideologií vlastně míní. Podle Kellera (1996: 415) je to soubor idejí a nástroj integrace lidí ve skupinách. Slouží k potvrzování nebo vyvracení rozdělení mocenského vlivu a určuje normy a hodnoty, který by jedinci měli následovat. Mezi její funkce tedy patří „zajišťování orientace lidského jednání, posilování integrace a solidarity lidských skupin, nikoli však sdělování pravdy o světě“ (Keller 1996: 415). Podle Topitsche (Keller 1996: 415) ideologie ve značné míře využívá emocí k vyvolání určitého chování ve společnosti. Je jakýmsi zástupným prvkem zvířecího instinktu, který nám umožňuje a zjednodušuje existenci ve společnosti.

Heywood (2008: 19) píše, že slova s politickým významem, jež vlastně s ideologií přímo souvisí, jsou běžnou součástí naší aktivní slovní zásoby. Jejich význam ale v každodenním vyjádření nemá vždy přesný obsah a jejich užití slouží jen k přiblížení názoru či myšlenky, neboť jakožto velmi abstraktní pojmy si je jednotlivci nevykládají vždy stejně. Politické ideologie vznikají jako odraz společnosti, zároveň však společnost dále utváří. Jsou na nich založeny celé politické systémy, které tak dávají srozumitelným

způsobem najevo své hodnotové směřování a principy, které hodlají následovat. Přispívají tak jistým způsobem k udržování jistoty a řádu ve společnosti. (Heywood 2008)

Podle Graye (1999) můžeme stopy liberálního myšlení vysledovat už v klasickém Řecku a Římě. Moderní pojetí liberalismu ve smyslu politickém a intelektuálním však nelze datovat dále než do 17. století. Samotné označení „liberální“ použila pro politické hnutí až strana *Liberales* ve Španělsku roku 1812. (Gray 1999)

Liberalismus zrcadlil představy a zájmy prosazující se střední vrstvy obyvatelstva, které se chtělo vymanit z područí vlivu vládnoucích vrstev, tedy aristokracie a panovníka. Důležitý prvek kritiky spočíval v „předurčeném“ společenském postavení ve feudalismu. Politické systémy, které se v západní Evropě postupně formovaly, tak nesou vždy určité rysy liberalismu. (Heywood 2008)

Mezi důležité momenty, které měly na jeho formování podíl, patří především rozpad feudálního řádu v Evropě v 16. a 17. století, revoluce a jejich souvislosti ve Francii a Americe na konci 18. století, rozmach demokratických a socialistických hnutí v 19. století a obavy z oslabení liberálního způsobu života v důsledku totalitních tendencí. Tyto okolnosti daly vzniknout prvkům společným pro všechny směry liberalismu, které se postupem času a na základě různých národních kultur a specifických událostí v jednotlivých oblastech dále profilovaly, nabývaly na svém jedinečném obsahu a přitom se vymezovaly vůči jiným intelektuálním tradicím a potýkaly se s často rozdílnými problémy. (Gray 1999)

Všechny odnože spojuje přání vytvořit společnost jedinců, kde má každý právo na to plně využívat svých schopností a usilovat o vlastní růst. Důležitým prvkem je tedy svoboda jakožto základní hodnota lidského života. Rozum spojovaný s pokrokem a s odpovědností za své činy a budoucnost. Spravedlnost, spočívající v tom, že každý dostane, co mu patří. Rovnost ve smyslu uskutečňování vlastních cílů, a to všech lidí bez ohledu na původ,

pohlaví, názor, rasu či cokoli jiného. A také tolerance, možnost mít jiný názor než ostatní bez obavy z trestu. (Heywood 2008)

Zdánlivá blízkost anarchismu je podle Heywooda (2008: 55) mylná. Liberalismus totiž existenci státu na rozdíl od anarchismu považuje za důležitou. Hlavní úkol státu spočívá v dozoru nad tím, aby cizí svoboda nezasahovala do svobody jiné osoby a aby byl garantem základních záruk, které nám toto svobodné jednání umožní. Z tohoto předpokladu vychází například Hobbesova teorie společenské smlouvy. V anarchii má každý možnost činit, co se mu zlíbí, a to bez ohledu na ostatní. (Heywood 2008)

Jak bylo zmíněno výše, liberalismus se za dobu svého působení značně rozvětvil, uvedu proto alespoň v hrubých obrysech jeho nejvýznamnější směry. Ty se však formovaly vždy ve specifických podmínkách, nemají tudíž nikdy zcela totožnou podobu.

Prvním jasně profilovaným proudem byl **klasický liberalismus**. Při časovém zařazení se vztahuje na období přechodu od feudalismu ke kapitalismu až do počátku industrializace. Charakteristický je svou oddaností individualismu, racionalitou lidí, která slouží především k dosahování vlastních cílů a upřednostňováním zájmů jedince před společností. Prosazuje minimální stát a v jisté míře i občanskou společnost. (Gray 1999)

Neoliberalismus vychází z klasického liberalismu. Je to odnož, která se orientuje značně ekonomickým směrem a posiluje od 70. let 20. století. Rozvíjí se v reakci na čím dál běžnější státní zásahy a posilování vlivu vlády. V počátku byl spojován především s USA a Spojeným královstvím, kde si volný trh vydobyl silnou pozici. Na jeho utváření měla vliv ekonomická globalizace a zasáhl nejen liberální, ale i socialistické a konzervativní strany. Heywood jej nazývá souslovím „tržní fundamentalismus“ (Heywood 2008: 70). Neboť trh staví do pozice nadřazené státu (morálně i politicky). (Heywood 2008)

Moderní liberalismus (liberalismus 20. století), který lze označit také za sociální, se na zásadách státu naopak zakládá. Tyto zásahy souvisely s postupující industrializací. Jejich motivem bylo zvyšování výkonnosti, kterého se mělo dosahovat například zlepšováním pracovních podmínek, podporou dobré zdravotní kondice obyvatel a tedy zlepšováním sociální péče. Například v Americe byl důsledkem Velké hospodářské krize, kdy se ukázalo, že kapitalismus není lékem na všechny problémy lidstva, a že individuální zájmy nevedou k sociální spravedlnosti. Moderní stejně jako klasičtí liberálové považují samostatného a odpovědného jedince za ústřední bod svého zájmu, ale od klasických liberálů se liší vztahem ke státu. Pro plné využití potenciálu individua považují za nutnou existenci sociálních podmínek, které má právě stát zajišťovat. (Heywood 2008)

Jedním ze směrů je také **libertarianismus**. Ten se, ačkoli má s liberalismem některé prvky společné, řadí spíše ke konzervatismu. Konzervatismus si totiž pomalu osvojoval myšlenku ekonomické svobody a volného trhu, které chtěl sloučit se svými klasickými hodnotami autoritou a povinností. Trh například podle Burka (Heywood 2008: 104) může ukojit přirozenou touhu po bohatství a sám je tedy svou povahou přirozený. Individuální jednání má však zůstat doménou trhu a nerozšiřovat se do dalších oblastí. Podle Heywooda (2008: 105) je tak trh u liberálů garantem svobody a individuální volby, zatímco u konzervatistů slouží jako nástroj k udržování pořádku. Libertarianismus tedy klade na první místo svobodu ekonomickou. Usiluje o její co největší uplatnění a tím pádem o co nejmenší vliv státu. Na rozdíl od liberalismu však svobodu považuje za důležitější než jistý řád. (Heywood 2008)

V 21. století není liberalismus zrovna opěvovanou ideologií. Některé jeho prvky se však staly součástí široce rozšířeného demokratického způsobu vlády. Protože je to ale kombinace dvou odlišných myšlenkových směrů, je na řadě míst nutná a tedy i problematická kombinace protichůdných jevů. Liberalismus

například chová skeptický postoj k moci kolektivu, zatímco pro demokracii je zásadním principem. Mezi hlavní rysy **liberální demokracie** patří (Heywood 2008: 59):

- zastupitelé jsou do svých funkcí voleni na základě řádně a pravidelně vypsanych voleb, kde je uplatňován princip rovnosti, tzn. že hlas všech voličů má stejnou váhu
- důraz je kladen na pluralismus názorů a jejich soutěž a volbu voličů
- mezi občanskou společností a státem je významný rozdíl, moc státu je omezována, vznikají uskupení sledující různé cíle

Poslední bod týkající se občanské společnosti je velmi důležitý. Občanská společnost v nejobecnějším slova smyslu má totiž „představovat prostor neomezeného a nezávislého lidského spolčování, jenž ve své nezávislosti vytváří ochranný val proti možné rozpínavosti státní moci“ (Müller 2002: 28). V jejím prostředí by se měly hledat, ověřovat a pojmenovávat společenské hodnoty a zájmy, čímž se zároveň „vytváří společenské zdroje moci a vlády, jíž tímto poskytuje morální základ a legitimitu“ (Müller 2002: 29).

Obtíže spojené s prosazováním liberální společnosti v posttotalitním období souvisí podle Alting von Geusau (1994: 82) hned s několika rozporuplnými skutečnostmi. Odkazuje na Fukuyamu a tvrdí, že v současné době nenajdeme ideologii, která by si mohla nárokovat univerzalitu a přitom konkurovat liberální demokracii. Je to také neschopnost řešit potíže spojené s otevřenou a svobodnou společností. Svobody lze totiž využít i k posilování nenávisti a nacionalismu, agrese či pomsty (Alting von Geusau 1994: 82). Její síla nicméně spočívá v tom, že umožňuje a usměrňuje soutěž politických vzorů, snaží se pracovat s pluralitou ve společnosti a klade důraz na podřízení státu ústavě. Sklon vládců k hromadění moci se tak značně omezil. Alting von Geusau tvrdí, že liberální demokraté sice „nenalezli odpověď na otázku po spravedlivém sociálním řádu jako takovém, připravili ale cestu

k relativnímu klidu a prosperitě ve společnosti“ (Alting von Geusau 1994: 99).

3.1.2 Liberalismus v Čechách

Liberalní smýšlení nabylo na jasnějších rysech v Habsburské monarchii s revolučním rokem 1848/9. Množství národů zastřešených monarchií se však názorově rozcházelo v tom, jakým směrem by se liberální orientace měla ubírat. Proti sobě stáli především čeští federalisté a němečtí centralisté. (Hloušek a Kopeček 2010)

Počátky českého liberalismu se spojují s odštěpením z Národní strany a následně s utvářením strany Mladočechů. Pozornost se věnovala především občanské svobodě, postavení českých zemí v rámci monarchie a antiklerikalismu. Ve středoevropském prostoru však docházelo v období mezi světovými válkami k propojování liberalismu s nacionalismem. (Hloušek a Kopeček 2010) Liberální emancipace tak byla zastíněna emancipací národní (Müller 2002: 137). Další působení přerušila éra komunismu a do popředí pozornosti se opět vrátil s rokem 1989. Vzhledem k dlouhému časovému rozestupu měli však čeští liberálové potíže s navazováním na minulé liberálně orientované období a argument tržního hospodářství se brzy ukázal jako nedostatečný. (Hloušek a Kopeček 2010)

Liberalní prvky lze připisovat hnutí Charty 77. To usilovalo o dodržování lidských práv, které se československá vláda zavázala plnit podpisem Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách roku 1975. V politice se však liberalismus příliš neprosadil. Významnou roli nicméně v 80. letech hrály semináře pořádané Václavem Klausem, které se zabývaly Samuelsonovou ekonomickou teorií. Jejich stoupenci zastávali názor, že socialistickou ekonomiku reformovat nelze. (Znoj 1994)

Podle Znoje (1994: 112) spočíval zásadní problém v tom, že problematika liberalismu nebyla veřejnosti řádně představena a výstavba liberální a demokratické společnosti tak obnášela řadu nedostatků. Jiskra naděje vysvitla v roce 1989 založením Občanského fóra v čele s Václavem Havlem. Středem zájmu zde byla lidská práva a svobody v rámci budování občanské společnosti. Pomalu se ale začaly projevovat názorové a hodnotové rozdíly, a ačkoli panovala obecná shoda na nutnosti mravního základu, orientace na vlastní zájem stále posilovala. (Znoj 1994)

V Občanském fóru se vytvořily dva tábory. „Umírnění“ (Občanské hnutí) a „radikálové“ (Občanská demokratická strana). Radikálové se chtěli, co nejrychleji vypořádat s obdobím komunismu. To mělo zajistit budování kapitalismu. Umírnění se ubírali liberálnějším směrem s důrazem na právní stát a rovnost občanů. Setkali se však s neúspěchem, neboť jejich koncept připomínal prvky komunismu. Radikální ekonomický liberalismus, jenž prosazoval Václav Klaus, nabyl tedy formu libertarianismu a u občanů získal nemalou přízeň. Nástrojem k odstranění pozůstatků komunismu se měl stát volný trh a tržní ekonomika. (Znoj 1994)

Prvotní úspěchy pak obrátily zájem zpět k lidským právům a svobodám. Orientace na trh a zásada minimálního státu znamenaly stavební kameny celé transformace. Libertariánské pojetí nicméně nestačilo na problémy spojené se sociální, industriální politikou a přestavbou ekonomiky. Pozůstatky komunismu činily značné problémy a bez zásahů státu, které libertariánskému pojetí odporují, se nedaly vyřešit. K jejich ospravedlnění tedy napomáhala koncepce lidských práv. Dalším bodem, který libertarianismu odporoval, byla snaha o budování občanské společnosti jakožto prostoru, který nezávisí na státě, a který měl jistou tradici již v Habsburské monarchii. (Znoj 1994)

Moderní stát z liberálního hlediska prosazuje náboženskou svobodu, která vyplynula z náboženských válek 17. století. V jádru této teze stojí přesvědčení, že stát nedokáže nabídnout občanům

koncepti hodnot, na které by se všichni shodli, usiluje proto o vytvoření jistého mravního základu postaveném na osobních právech a svobodách, v rámci kterých může každý sledovat své přesvědčení a rozvíjet vlastní potenciál. (Znoj 1994) Bělohradský (Znoj 1994: 121) tuto představu směřoval k libertariismu a tvrdil, že právě trh je místem, kde může docházet ke střetu idejí. Trh tedy neznamená pouze prostor pro směnu statků a služeb. (Znoj 1994)

Některé liberální kroky, které se v rámci ekonomické transformace podnikly, například privatizace prakticky bez právního zajištění, jež připravila pole pro korupci, tak samy přispěly k negativnímu postoji české společnosti k otázce liberalismu (Hloušek a Kopeček 2010). Podle Sokola (1997) způsobila upadání liberalismu v nemilost touha po změně, neboť čelní představitelé státu již neměli co nabídnout, nenaplněná očekávání, přemítání o zdánlivě lepším životě v období komunismu a vláda s koalicí, která své funkce měla plnit „lépe“, především ve vztahu k tržní ekonomice. Zároveň s tím mluví Sokol (1997) o technice „přibalování“, kdy se k politickému liberalismu, orientovanému především na svobodu, přidal také liberalismu ekonomický. Na ten se v našem prostředí dále nalepil, jak jej nazývá, liberalismus „gangsterský“. Spočíval v ryzí samostatnosti a zájmu o vlastní prospěch bez ohledu na ostatní a ve zlehčování řady klíčových problémů a skandálů. (Sokol 1997)

3.1.3 Svoboda versus jistota a blahobyť

Pro liberalismus, jak byl nastíněn výše, je charakteristická změna, se kterou se vzhledem k principům, jež přijal za své, musí nutně potýkat. Svoboda, respekt k druhým, sledování individuálních zájmů atd. jsou vždy spojeny s určitou dávkou nejistoty a nonkonformity. Odpovědí na to, jak takové nepohodlí zmírnit či odstranit, je však opět otevřenost vůči změnám, respekt a svoboda. Ochota toto podstoupit pak stojí v protikladu bezpečí spojeného

s bohatstvím s nutně omezenými možnostmi. Zjistit příklon k jednomu či druhému pólu u nastupujících studentů FHS UK je jádrem této práce.

Koncept výzkumu hodnot, ze kterého zde vycházím, zkoumá hodnotové orientace vždy v dichotomii, což umožňuje jasnější vymezení jedné či druhé polarity. Respondenti se tak vyjadřují k jedné skutečnosti, rozhodují se však v rámci protichůdné škály na základě své životní preference. Liberální orientaci má postihovat výrok „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“, který se nachází v sadě hodnotových orientací. Patří sem dále výroky, jež mají vypovídat o xenofobní, etatistické, konformistické, rovnostářské, náboženské, individualistické, hédonistické, zaměřené na úspěch, zaměřené na výsledek a pohodářské orientaci studentů. O podobě a práci s touto baterií výroků a konceptu samotném pojednám více v části 3.2.4. Následující pasáž věnuji rozboru dichotomie výroku o svobodě či jistotě.

Nad existencí a dodržováním svobody se dnes vedou pouze sporadické diskuze, případně vystupuje na povrch, pokud není dodržována. Její aktuálnost se proto může zdát sporná. Diskuze o ní by však podle Dahrendorfa neměla upadat už z toho důvodu, že svádění nesvobody není u konce, tvrdí, že „každý osvícenský krok provokuje kroky proti-osvícenské“ (Dahrendorf 2008: 18). A ačkoli v zemích, kde zvítězil liberální řád, což je podle Fukuamy (Alting von Geusau 1994: 82) budoucnost valné většiny světa, je svoboda základní a nezpochybnitelnou skutečností, mohou nejen možnosti, které se díky ní otevírají, ale také problémy, které s sebou nese, ji samotnou ohrožovat. (Dahrendorf 2008)

Taková ohrožení staví z velké části na strachu, který nemusí být vždy opodstatněný, ale jakmile pronikne a usadí se ve vědomí společnosti, obranné prostředky a klady svobody nemusí být dostatečné. Hamilton (Bauman 2008: 18) mluví například o tom, že strach a nejistota, které působí válka, nakonec vyústí v dobrovolný požadavek na vytvoření institucí, které jsou schopny zajistit bezpečí

a klid, ale na úkor svobody potlačí občanská i politická práva. Nemusí se jednat nutně o válku, dnešní „tekutá“ společnost (viz např. Tekutá modernost 2002), jak ji nazývá Bauman, nebo slovy Dahrendorfa „svět bez opor“ (viz např. Hledání nového řádu 2007) je již ze své přirozenosti prostoupen nejistotou. Z té se totiž stal velmi lukrativní business. „Na nejistotě a strachu se dá velmi lehce vydělávat; a také se vydělává,“ píše Bauman (2008: 20) a příkladem uvádí prodej vozů SUV s apelem na jejich bezpečnost a jistotu. Nejistota však souvisí také s klady, které se svobodě připisují, a to s možností volby. Vlastní rozhodnutí a volba znamenají totiž určitou odpovědnost, rizika a neúspěch, které lidé nechtějí vždy nést. (Bauman 2008)

Pocit nejistoty je obsažen i v jádru samotné liberální demokracie. Její odosobnělost a snaha orientovat se pouze na řešení problémů ve společnosti a umožňovat změny bez konfliktů znamená, že nepůsobí, a ani o to neusiluje, na city občanů. Nesnaží se posilovat ani důležitý pocit přináležitosti. Sociální vazby, které soudržnost vytváří, tak sama liberální demokracie zaručit ani vytvářet nedokáže, jsou však základem veškeré její filosofie. Tuto paradoxní situaci pojmenoval německý soudce Ernst-Wolfgang Böckenförde, tzv. Böckenfördeův paradox. (Dahrendorf 1994) Hrozba anomie je tudíž stále živá, svobodu pokouší ze všech stran.

Dichotomie výroku „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ vychází z historických skutečností, kdy se zajištění pořádku a vize lepší budoucnosti staly příčinou potlačení usilovně budované svobody. To samozřejmě neznamená, že život v nesvobodě by nebyl k „žítí“, naopak řada problémů s ní spojených pak odpadá, a pokud člověk „žije“ tak jak má, může se mít vcelku pohodlně. Možnosti, které se s ní nicméně otevírají, se stihly zapsat mezi požadavky lidí natolik, že její dodržování muselo být často garantováno alespoň „naoko“.

Aby se svoboda mohla plně uplatnit, musí být spojena s aktivitou. Proto se také nejlépe rozvíjí v otevřené občanské

společnosti. Angažovanost v různých spolcích či sdruženích může totiž vytvářet vazby a komplexnější síť, které poskytují podporu, a posilují pocit přináležitosti. Jeho vytrácení bývalo baštou totalitních režimů. Naopak nečinnosti, apatie, anomie lze využít k posilování moci, od které je jen krůček k diktatuře. (Dahrendorf 2007) Dahrendorf (2007: 115) mluví o společnosti tzv. *couch potatoes* (televizních divácích), jejichž náplní dne je sledování televizních pořadů a požívání brambůrků bez toho aniž by se na životě „tam venku“ sami podíleli. K pomalému a šikovnému hromadění moci tak může docházet vcelku bez povšimnutí.

Co vlastně svoboda znamená, kde začíná a kde končí, nejednou rozvířilo bouřlivou diskuzi. Že charakteristika tohoto abstraktního pojmu není jednoduchá, dokazuje množství pokusů, které se v tomto ohledu podnikly. Ačkoli mezi nimi existují rozdíly, neboť na ni každý nahlíží z jiné perspektivy, panuje, alespoň mezi liberály, shoda na tom, že „svoboda je v jádru vždy schopnost a vůle něco dělat nebo nedělat podle vlastní volby. Svoboda je absence nátlaku“ (Dahrendorf 2008: 48). Zároveň se v takových pojednání ve větší či menší míře připomíná, že její ustanovení s sebou vždy nese určitá omezení. Sokol (2014) například představuje tři zkušenosti člověka se svobodou - odstranění vnějších překážek, možnost volby, hra. U prvních dvou hrozí snaha o neustálé stupňování požadavků, zatímco hra, která se odehrává v rámci stanovených pravidel, umožňuje svobodné jednání, jehož omezení aktéři přijímají. Gray (1999) připomíná Berlinovo slavné rozdělení svobody na pozitivní a negativní. Rozdíl spočívá „mezi nezasahováním a nezávislostí na jedné straně a oprávněním účastnit se kolektivního rozhodování na straně druhé“ (Gray 1999: 67).

Jistota se dnes stává naopak velmi vzácnou entitou. Značně skeptický pohled k ní chová řada sociologů pojednávajících o postmoderní společnosti. Mezi jinými například Bauman (2008), který tvrdí, že základy jistot silně podkopala orientace na jedince a vlastní prospěch, což sice posiluje soutěživost, již vítá prostředí trhu,

ale oslabuje spolupráci a pospolitost, které člověk jakožto *zoon politicon* potřebuje. Odtud pramení i výše zmiňované břemeno odpovědnosti. Odpovědnost za důsledky minulých rozhodnutí se stala samozřejmostí, ale vzhledem k rychlosti, kterou se dnešní informační svět ubírá, si jedinec nemůže být nikdy zcela jist, že učiněné rozhodnutí bylo správné rozhodnutí. Každodenní život se tak zračí v hesle „Každý sám za sebe, ostatní ať vezme čert“ (Bauman 2008: 23). Pomalu se začíná zdát, že život nemáme ve vlastních rukou, neboť na něj působí takové množství faktorů, které nejsme schopni ovládat.

Paradoxem je, že jak poznamenává Castel (Bauman 2008: 57) život, alespoň v rozvinutých zemích, nebyl nikdy bezpečnější. Přesto se věnuje prostředkům na zajištění bezpečnosti mnohem větší pozornost a úsilí, než kdy dříve. Sem můžeme také vystopovat problém s upadající ochotou aktivního jednání a politického angažování. Ti, které současná situace nutí k tomu, aby den co den sváděli boj o důstojný život a alespoň minimální jistoty, budou stěží požadovat něco jiného než záruky. Tato skutečnost je zároveň ospravedlněním zásahů státu do života občanů a argumentem proti heslu *laissez faire* klasických liberálů.

Blahobyt ve smyslu existenciálních záruk s jistotou tedy také souvisí. Podle Tocquevillo (1992: 101) existuje vztah mezi podnikáním a svobodou. K tomu, aby člověk co nejlépe využil svůj potenciál k zajištění statků, po kterých touží, potřebuje nutně právě svobodu jednat a rozhodovat se podle vlastního uvážení. Velmi nadčasově Tocqueville (1992: 101) vystihl i skutečnost, že starost pouze o vlastní zájem může být v konečném důsledku kontraproduktivní. Neochota starat se o věci veřejné, pod dojmem ztráty času, jež by mohl být věnován rozšiřování vlastního blahobytu, může zastínit postupné oklešťování svobody. Stačí příslib sjednání pořádku a cesta pro ambice daného jedince je otevřena. (Tocqueville 1992)

Podle Tocquevilla je představa, že „neklid spojený se svobodou narušuje blahobyť“ (Tocqueville 1992: 102), mylná. Snahy o zajištění pořádku vedly vždy k tyranii. Poukazuje na fakt, že „národ, který žádá od své vlády pouze udržení pořádku, je již v hloubi srdce otrokem; otrokem svého blahobytu“ (Tocqueville 1992: 102). Touha po materiálních statcích musí být „vyvažována vášnivou láskou ke svobodě a návykem na ni“ (Tocqueville 1992 in Müller 2002: 98), k čemuž přispívají různé formy sdružování. Jsou totiž připomínkou toho, že žijeme ve společnosti (Müller 2002: 98).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že všechny tři aspekty, svoboda, jistota a blahobyť spolu souvisí, ale jejich výklad určuje perspektiva, ze které je pojednáme. Zároveň je proto zřejmé, že takovýto nástin není a ani nemůže být vyčerpávající.

3.2 Hodnoty

3.2.1 Představení problematiky hodnot

Pojem hodnota patří k nejméně používaným označením snad ve všech společenských oblastech. Jeho vymezení je nicméně značně obtížné, neboť může nabývat na různých významech. (Prudký 2009) Strmiska (1996: 375-6) identifikuje čtyři oblasti, které jsou hodnotám společné:

- jsou založeny především na subjektivním hodnocení významu; objektivní platnost je druhotná
- hodnocení vychází z kombinace a vzájemného ovlivňování poznávacích, citových a volních procesů
- jejich součástí bývá zobecňování, jež slouží jako měřítko k posuzování
- tvoří jednu ze stěžejních složek kultury v tom smyslu, že umožňuje její integraci a propojení jak se sociálním systémem, tak s osobnostmi; nejedná se však o hodnoty založené na cizí vůli a

poslušnosti, nýbrž vycházejí z osobní a sociální identity utvářené v procesu socializace; mohou být tedy jak prostředky jednání, tak prostředky omezení

Stěžejní poznatky v 50. až 70. letech v oblasti zkoumání hodnot přinesl T. Parsons. Jeho cílem byl popis společnosti a systémů v ní, ke kterému měly sloužit právě hodnoty. Podle něj je tím, co zakládá společnost, činnost, a hodnoty jsou jejími regulativy. Jejich prostřednictvím se vytváří sociální skutečnost. Zároveň tedy hodnoty utváří představu o žádoucím. (Strmiska 1996)

Rabušic (2001) považuje za důležité se jimi zabývat už z toho důvodu, že jsou, jak tvrdí Rokeach, „kognitivními reprezentacemi lidských potřeb“ (Rokeach 1973 in Rabušic 2001: 10). Zároveň vypovídají o orientacích a cílech a způsobech chování, které jsou v jisté míře společné pro danou společnost. Lze je tudíž považovat za stěžejní při snaze o vysvětlení určitých sociálních a politických transformací (van Deth 1995 in Rabušic 2001: 10). S těmi totiž často dochází právě k proměně hodnot ve společnosti. Rabušic (2001) však tvrdí, že jejich zkoumání obnáší řadu nesnází. Připomíná, že hodnoty jsou „konstruktem, který není přímo pozorovatelný“ (Rabušic 2001: 9).

Becker (1995 in Rabušic 2001: 11) tvrdí, že hodnotová základna se u člověka formuje ve věku 10-25 let a vcelku vytrvale pak odolává změně. Pocit jistoty, který by byl narušen, posiluje udržování stávajících přesvědčení (Inglehart 1990 in Rabušic 2001: 11). To, že si sebou základní hodnoty neseme již od dětství, přejali jsme je od svých rodičů a ti zase od svých, způsobuje pomalou proměnu kultury (Hofstede 2007). Změny ve společnosti jsou proto patrné až při mezigeneračním srovnání. Dahrendorf (1991) tuto skutečnost vystihl tvrzením, že na změny v politice stačí šest měsíců, v ekonomice je nutných šest let, ale změny kulturní mohou trvat i šedesát let.

Prudký (2009) například považuje nominální vymezení hodnot za nepřesné a vlastně i nemožné. Proto se snaží o jejich

postihnutí spíše formou jejich funkcí a obsahů, jež mohou nabývat. Hodnoty podle něj mohou hrát velmi různorodé role, a to (Prudký 2009: 45):

- stavebních kamenů kultury
- součástí utváření obsahu sociálních fenoménů a vztahů
- jednoho z definičních znaků osobnosti
- zdrojů motivace chování
- součástí identifikátorů skupiny či etnika, společenství nebo i institucí
- zdrojů sociální a kulturní soudržnosti
- zdrojů a charakteristik rozvrstvení a hierarchizace společnosti
- atributů morálky
- základů politických filosofí a ideologií (přístupů ke světu jako ideologického objektu)

Pro jejich zkoumání je důležité uvést alespoň dvě problematické oblasti. Východiskem, ale zároveň i výsledkem hodnot „v praxi“, je hodnocení. Prudký tuto situaci přibližuje paradoxem: „pro poznání oka nelze použít oko“ (Prudký 2009: 23). To tedy znamená: „Pokoušíme-li se hodnoty poznat, z poznávání samotného je poznat nelze. Poněvadž jeho součástí je i hodnocení a hodnoty nemohou být hodnoceny. Zároveň je poznávání předpokladem poznání“ (Prudký 2009: 23). Z tohoto důvodu považuje Prudký (2009) za nutné, aby se při každém zkoumání hodnot neustále testoval a opakoval postup, který má k jejich poznání sloužit. Druhým významným rysem je skutečnost, že hodnoty jsou, krom výpovědi, kterou poskytují sami o sobě, také samotným indikátorem. Tento fakt může v empirickém výzkumu činit jisté problémy, bohužel se s ním však nelze nijak vypořádat. (Prudký 2009)

3.2.2 Výzkumy hodnot

Výzkumy hodnot se ve větší míře začaly uskutečňovat od 30. let 20. století. Strmiska (1996) upozorňuje, že docházelo k významným výměnám poznatků mezi různými vědními disciplínami. Důležité je však upozornit na skutečnost, která s empirickým sociologickým výzkumem hodnot obecně souvisí. Totiž že za hodnoty vždy „považujeme to, co za ně považuje autor příslušného výzkumu, především prostřednictvím postupů, kterými je popisuje či posuzuje“ (Prudký 2009: 163).

Hodnoty však nemusí být vždy hlavním motivem samotného výzkumu. Z některých výzkumů o nich lze čerpat poznatky jako vedlejší produkt. Zároveň je můžeme rozdělit na tzv. výzkumy „ad hoc“, tedy ty, které nevychází z přesně stanoveného konceptu hodnot, a ty pro které je takový koncept naopak základem. „Ad hoc“ výzkumy mohou být užitečné v případě potřeby vyjádřit se ke specifické otázce. Vychází z „hodnot“, které se v dané době a v dané společnosti „hodnotami“ zdají být. Nemožnost srovnávání takových výzkumů je nicméně zřejmá. (Prudký 2009)

Podle Strmisky (1996) se snahy o uskutečnění mezinárodního evropského výzkumu hodnot prvně realizovaly v roce 1981. V šetření z let 1990-1991 participovalo také bývalé Československo. Tento evropský průzkum hodnot (EVS, „European Values Study“) se od té doby pravidelně každých devět let opakuje. Postupně se hodnotové výzkumy rozšířily i do mimoevropských zemí a vznikl tudíž longitudinální projekt světového průzkumu hodnot (WVS, „World Values Survey“).

V 70. a 80. letech se začalo s hodnotovými výzkumy také v Československu (Strmiska 1996). K významným řadí Prudký (2007: 37) například výzkum hodnotových orientací D.O.S.A. Hodnoty se v něm zkoumaly ve vztahu k životnímu stylu. Skládal se ze čtyř částí: důležitost, očekávání, spokojenost, aktivity, které měly ústit v hodnotové orientace (Prudký 2007).

Od 90. let 20. století se výzkumy týkající se hodnot V České republice provádějí běžně. Můžeme k nim řadit i práci Centra pro výzkum veřejném mínění (CVVM). (Prudký 2009) Pro představu uvádím v následující tabulce výzkumy, které, mezi jinými, sloužily jako zdroj pro indikace, a které byly využity v sekundárních analýzách, při zjišťování hodnotové struktury české společnosti.

Název šetření	Rok	Zadavatel/Realizátor	Počet znaků	Základní soubor	Respondenti
Evropské hodnoty – Hodnotové struktury v zemích Evropy a Severní Ameriky (EVS)	1991	Czech Radio Research Unit, Katedra sociologie a sociální politiky FSV UK/AISA Praha	352	Dospělá populace ČR	2047
ISSP Národní identita – Specifika národních charakteristik	1995	SOÚ/AMASIA Praha	202	Dospělá populace ČR	1111
Aufbruch – Bůh po komunismu, religiozita v 10 reformovaných východoevropských zemích	1997	Pastorální fórum, Vídeň/GfK Praha	248	Dospělá populace ČR	1082
Deset let společenské transformace v České a Slovenské republice	1999	SOÚ/ SOÚ s využitím tazatelských sítí IVVM, Universitas, Amasia a Medián	725	Populace ČR od 18 do 69 let	4744
Životní strategie – Budoucnost a modernizace v postojích a očekáváních obyvatelstva	2002	CESES FSV UK/ GfK Praha	198	Populace ČR nad 15 let	2498
European Social Survey I	2002 - 2003	SOÚ/STEM	563	Dospělá populace ČR	1360
Hodnotové orientace vysokoškoláků – 4 města, 11 fakult	2002 - 2003	CVVOE/Point Praha	165	Studenti 1. ročníků fakult	1121
Hodnotové orientace vysokoškoláků – FHS UK	2002	CVVOE/Point Praha, FHS UK	165	Přijetí do 1. ročníku (473)	278

Tabulka 1: Výběr výzkumů užitých při sekundárních analýzách společnosti ČR (Prudký 2009: 168-9)

Z konceptů empirických sociologických kvantitativních výzkumů hodnot uvádí Prudký (2009) i Řeháková (2006) za nejužívanější tři, resp. čtyři. Koncept R. Ingleharta, G. Hofstedeho,

S. H. Schwartze a také přístup M. Rokeache, neboť z něj řada dalších vychází. Uvedu zde navíc přístup Kluckhohnové a Strodtbecka, podle Strmisky (1996) patří totiž mezi jeden z prvních.

3.2.3 Nejužívanější koncepty hodnot

Koncept F. R. Kluckhohnové a F. Strodtbecka

F. R. Kluckhohnová a F. Strodtbeck (1961 in Strmiska 1996) zkoumali rozdíly v hodnotách mezi několika kulturně odlišnými skupinami na jihozápadě USA. Pokusili se převést do praxe teoretický přístup pojetí hodnot, který rozvinul C. Kluckhohn (1949, 1952 in Hills 2002). Ten tvrdil, že existují jisté biologické rysy a vlastnosti, které lidé sdílí, a jež tvoří základ kultury. Pro lidi jsou tudíž jejich kulturní přesvědčení a praktiky přirozené a normální, zatímco ty cizí vnímají jako zvláštní až podřadné a nezvyklé. (Hills 2002) Základem výzkumu byl předpoklad o určitém množství problémů, které jsou společné všem společnostem. Jejich řešení, která se zakládají na hodnotách, je omezený počet, ale různé kultury je různě upřednostňují. (Hills 2002)

Koncept M. Rokeache

Rokeachův přístup nevycházel podle Strmisky (1996) ze zvláště rozvinuté teorie a používal jednoduché metodologické nástroje. Množství hodnot ve společnosti není podle Rokeache neomezené, vyskytují se v každé kultuře, ale jejich relevance je v jednotlivých společnostech různá. (Strmiska 1996)

Rokeach (Prudký 2009) hodnoty člení na **instrumentální** a **cílové**. Cílové jsou ve vztahu k požadovanému výsledku našeho jednání. Instrumentální se týkají toho, jakým způsobem daného cíle dosáhnout. Strmiska (1996) uvádí, že cílové vyjadřují vztah k osobnosti a společnosti a instrumentální hodnoty se týkají morálních požadavků a aspirace na sebeuplatnění respondenta.

Jednotlivé hodnoty pak mají v životě jedince své místo v žebříčku priorit, který ovlivňuje jeho rozhodování. Ten je zároveň jedním z hlavních rysů, který od sebe jednotlivá individua odlišuje. Obecně má na vytvoření takového souboru hodnot vliv kultura a jí ovlivněná socializace. (Prudký 2009)

Metoda, kterou Rokeach (Prudký 2009) vytvořil, někdy označovaná jako „value survey“, spočívá ve dvou 18 položkových sadách hodnot, sada cílová a instrumentální. Úkolem respondentů je jejich seřazení podle relevance v jejich vlastním životě. Prudký (2009) takovýto koncept považuje za nejvýznamnější variantu výzkumů „ad hoc“.

Koncept Ronalda Ingleharta

Inglehart (Prudký 2009) například také vycházel z konceptu M. Rokeache. Východiskem pro něj bylo přesvědčení, že v americké společnosti došlo během 70. let k plnému zajištění obživy a bezpečnosti. Tím pádem se i hodnoty rozdělily do dvou skupin, **materialistické** a **postmaterialistické**. (Prudký 2009)

Uspokojování potřeb postmaterialistických je podle Ingleharta (Prudký 2009) v západních společnostech stále běžnější. Je to dáno ekonomickým dostatkem, který umožňuje orientaci na jiné než pouze základní potřeby. Řeháková (2001) s odkazem na Ingleharta mluví o tom, „že postmaterialistické hodnoty přibývají s ubývajícím věkem, s lepším vzděláním a s lepší sociální pozicí“ (viz např. Inglehart 1977, 1997 in Řeháková 2001: 48).

Takovýto přístup k problematice hodnot se uplatnil i v šetřeních typu „World Values Survey“ (WVS) či „European Values Study“ (EVS). Rozlišování mezi materialistickými či postmaterialistickými sloužilo k určení orientace země, z níž respondenti pocházeli. Jejich úkolem bylo rozhodnout, co z nabídky hodnot týkajících se budoucnosti dané země považují za důležitější. Později došlo k rozšíření uváděné dichotomie o další, protichůdné

hodnoty: tradiční, náboženské x racionalistické, sekularizační; autoritářské x demokratické. (Prudký 2009)

Řeháková (2001) na základě Inglehartových výzkumů například tvrdí, že rok 1970 je, co se západních zemí týče, charakteristický čtyřnásobným převisem materialistů nad postmaterialisty. S rokem 1990 byl již poměr materialistů k postmaterialistům čtyři ku třem. Následovat by mělo další vyrovnávání (Inglehart 1997: 35 in Řeháková 2001: 49).

Koncept Geerta Hofstedeho

I Hofstede (Prudký 2009) se ve své práci odkazuje na Rokeache a neopomíjí ani práci Kluckhohna. Tvrdí, že existenci a fungování sociálních systémů umožňuje jednání lidí, které je poznatelné a měřitelné, a to z toho důvodu, že v něm lze nacházet určité vzorce. Není tudíž nahodilé. Velký význam přikládá tzv. „kolektivnímu programování mysli“, jež je sice celoživotní záležitostí, ale stěžejní roli hraje v raném mládí. Každá hodnota má podle něj svůj protipól a vzhledem k tomu, že se v našem životě projevují již od dětství, přisuzuje jim silně iracionální náboj. (Prudký 2009)

Hofstede (2007) přišel s rozlišením hodnot na ty, které lidé v danou chvíli chtějí (**chtěné**/požadované), a ty, o kterých si myslí, že by bylo dobré, aby chtěli (**vyžadované**/žádoucí). Rozlišování těchto dimenzí je podle něj velmi významné, neboť poukazuje na rozdíl mezi realitou a představou o realitě. „Žádoucí se vztahuje více k ideologii, požadované více k věcem praktickým“ (Hofstede 2007: 27).

Prudký (2009) upozorňuje na to, že ke správnému pochopení Hofstedeho konceptu je nutná také znalost Hofstedeho přístupu ke kultuře. Jedná se o pět složek kultury, vztahujících se k moci a nerovnostem, ke stresu souvisejícímu s neznámou budoucností, ke vztahu individualismu a kolektivismu, k problematice genderu a

rozdělení mužských a ženských rolí, k rozhodování o orientaci na přítomnost či budoucnost. Podle Hofstedeho (2007) jsou to tzv. dimenze kultury, které lze měřit a porovnávat tak s jinými kulturami.

Z výzkumů, jež později Hofstede (2007) prováděl společně s Bondem, vyplynulo, že každá země má své specifické a jedinečné poměrné rozdělení jednotlivých dimenzí. Z řady výzkumů, které realizoval pro společnost IBM, se ustálilo přibližně 80 indikátorů, jež využíval k analýze kultur a hodnot.

Koncept podle S. H. Schwartz

Řeháková (2006: 108) tvrdí, že koncept Schwartz je v současnosti nejužívanějším přístupem ke zkoumání hodnot. Schwartz stejně jako Inglehart vidí ve zkoumání hodnot spojující článek sociálních věd a považuje je za základ pochopení společnosti (Prudký 2009). Stěžejní pro něj bylo tudíž zjistit, „zda existuje nějaká univerzální struktura hodnot, která by byla společná všem lidem“ (Řeháková 2006: 108). Spolu s Bilským zformulovali definici hodnot, jež se skládá z pěti vlastností. Hodnoty jsou podle nich (Řeháková 2006: 108):

- pojmy nebo přesvědčení
- vztahují se k žádoucím koncovým stavům nebo chování
- přesahují specifické situace
- řídí výběr nebo ohodnocení chování a jevů
- jsou uspořádané podle relativní důležitosti

Dále se domnívali, že hodnoty představují tři požadavky lidské existence, a to (Řeháková 2006: 108):

- potřeby jedince jako biologického organismu
- nezbytnost koordinované sociální interakce
- přežití a zabezpečení zájmů skupin

Z toho odvodili osm hodnotových typů: pro-sociální, restriktivní konformismus, požitek, úspěch, zralost, samostatnost, bezpečnost, moc. A později přibýly typy tradice a stimulace

(Řeháková 2006: 108-9). Ukázalo se také, že pokud se hodnoty chápou jako cíle, jejich dosahováním uspokojujeme osobní či kolektivní zájmy. Vznikly tak dva póly hodnot, **individuální**, kam spadá moc, úspěch, požitkářství, stimulace, samostatnost a **kolektivní**, kde se objevuje benevolence, tradice, konformismus. Tyto oblasti pak pomyslně spojuje univerzalizmus a bezpečnost. Podobnost některých cílů (Řeháková 2006: 110) a konfliktní podoba jednotlivých hodnot potom vede k volbě orientace jedince. Jedná se o čtyři typy (Prudký 2009: 94):

- sebeřízení a podněcování x konformita, tradice a bezpečnost
- univerzalizmus a snášenlivost x úspěch a moc
- hédonismus x konformita a tradice
- duchovnost x hédonismus, moc a úspěch

Tento způsob zkoumání hodnot, který se svým týmem Schwartz (Řeháková 2006) vytvořil, spočívá v sadě 57 hodnot určujících životní orientaci, jejichž obsah je vždy vysvětlen. Dotazovaný jim pak přisuzuje důležitost v jeho životě na škále sestávající z devíti bodů. Vzhledem k problémům s přílišnou abstraktností a časovou náročností byl později vytvořen model sestávající z popisných portrétů 29 odlišných osob. Respondenti pak určují podobnost sobě samému. (Řeháková 2006)

Schwartzův koncept hodnotových portrétů se uplatnil také ve výzkumu „European Social Survey“. (Řeháková 2006) Hofstede (2007) uvádí, že Schwartzovy výsledky publikované v roce 1994 odpovídají výsledkům, ke kterým sám dospěl v rámci výzkumů IBM. „Dalo by se říci, že krájí stejný koláč jiným způsobem“ (Hofstede 2007: 35).

3.2.4 Nový postup empirického sociologického výzkumu hodnot podle Prudkého

Počátky smýšlení o vytvoření nového přístupu k výzkumu hodnot se pojí se sběrem dat pro mezinárodní výzkum „Bůh po komunismu“ (tzv. Aufbruch). Výsledná data za Českou republiku byla následně srovnávána s dalšími tematicky podobnými výzkumy. Indikátory z nich nashromážděné byly roztrženy a porovnávány. (Prudký 2009) Šlo tudíž o indikátory, které již byly někde ověřeny, což zároveň usnadňuje alespoň poměrnou srovnatelnost výsledků. (Prudký 2003) Tato srovnávací analýza ukázala, že se určité dimenze hodnot ve výzkumech opakovaly a opětovně se vyskytovaly vztahy v rámci seskupování hodnot. To přispělo k vážnému uvažování nad novým konceptem. Vznikly sady indikátorů vztahující se k hodnotovým strukturám, neboť se ve většině srovnávacích výzkumů objevovaly indikátory vyjadřující základní životní hodnoty, hodnotové orientace, různá omezení (tj. normy) a celkové „zarámování“ hodnot spočívající v míře a podobě důvěry, smyslu či víry, současně se také zjišťovaly statusové a demografické charakteristiky respondentů. (Prudký 2009: 99-100)

Od využití pro sekundární analýzy se přecházelo ke zjišťování vztahů mezi samotnými indikátory. Tento nový přístup staví na „jazykových a významových rozdílech a shodách v indikátorech“ (Prudký 2009: 101). Podstatné je také vzájemné ověřování a křížové kontroly „mezi indikátory uvnitř pojmových seskupení a mezi nimi“ (Prudký 2009: 101). A vytváření možných vztahů v rámci „konceptu hodnotových struktur, jako jazykového vyjádření strukturace a výstavby hodnot ve společenských vztazích“ (Prudký 2009: 101).

Tento koncept se skládá z několika částí (Prudký 2009):

- **Hodnotové preference** lze považovat za základ vzniku hodnotové struktury. Můžeme je uspořádat do tzv. žebříčku

hodnot. Jde především o symbolické pojmy, proto jsou často jednoslovné a bez ohledu na „správný“ výklad respondenta.

- **Hodnotové orientace** vypovídají o směru, jaký převládá v životě dotazovaného. Zda je například spíše autokratického nebo liberálního smýšlení. V těchto případech se měří míra souhlasu či nesouhlasu s výrokem. Uplatňuje se zde faktorová analýza skupiny orientací, z níž můžeme číst bohatší obsah hodnotové orientace. Obecně specifikují a po obsahové stránce rozšiřují hodnotové preference.
- **Hodnotové rámce** se vztahují k hranicím, které hodnotám vymezují určitý konkrétní prostor. Týkají se například významnosti víry, optimismu, důvěry, ovlivňování či smyslu v životě respondenta.
- **Normy chování** vypovídají o přijatelnosti či nepřijatelnosti jistých způsobů chování, co vybočuje či nevybočuje takzvaně „z normálu“.
- **Sociálně-ekonomické a demografické charakteristiky** vztahující se k respondentům konkretizují sociální začlenění typů hodnotových struktur a dotvářejí obraz o hodnotové struktuře respondentů. Slouží také k ověřování zjištěných poznatků o typech sociálních struktur.

Ke zpracování dat se využívá následující metodika (Prudký 2009: 111-2):

- vícerozměrná analýza hlavních indikátorů a testování vztahů s indikátory doplňkovými; vyvozování konkretizace hlavní indikátorů
- konstrukce umělých znaků pro hodnotové typy a testování uvnitř skupin a mezi skupinami
- analýza sociálních, ekonomických a demografických charakteristik hodnotových typů

Operacionalizace zde slouží k tomu, aby bylo možné mluvit o hierarchii nebo pořadí hodnot, neboť se na jejich základě vytváří

měřítka (Prudký 2003). Tento koncept vznikl pro zkoumání hodnotových struktur společnosti České republiky, kolektiv jeho autorů proto nedoporučuje jeho užití v právě takto paušální podobě i na jiné společnosti. Práce s ním, je však možná při kulturním uzpůsobení v rámci jeho jednotlivých součástí. (Prudký 2009)

Bližší přiblížení uvedu u **hodnotové orientace** jako takové, neboť bude stěžejní pro mou práci. Ve výzkumech slouží jako obsahové základy hodnotových struktur. Lze je chápat jako zaměření hodnot. „Vyjadřují podstatnou duchovní orientaci a příklonění se k rozhodujícím hodnotovým trendům“ (Prudký 2005: 164). Můžeme říci, že vystihují naše ideové zaměření. Právě svým důrazem na zacílení, zaměřenost, působnost se odlišují od ostatních částí tohoto konceptu. Lze z nich usuzovat na cestu, kterou budou hodnoty zřejmě směřovat. (Prudký 2009) „Na základě hodnotových orientací je možné konstruovat převažující zaměření hodnot u určitého subjektu, a to až do krajního tvaru vůči ostatním, tedy do typu“ (Prudký 2009: 34-5).

V konceptu se kterým pracuji, se orientace ustálily do jedenácti typů: xenofobní (týká se míry otevřenosti vůči cizincům), etatistický (vyjadřuje požadavek přenesení zodpovědnost na stát), liberální (orientovaný na svobodu), konformistický (preferující dodržování pravidel), rovnostářský (usilující o odstranění rozdílů), náboženský (spojený s vírou), individualistický (orientovaný na samostatnost), hédonistický (zaměřený na požitky), zaměřený na úspěch, zaměřený na výsledek, pohodářský (orientovaný na pohodu a klid bez potřeby výraznější aktivity).

4 Empirická část

V této části představím metodologii, kterou jsem užila při sekundární analýze. Následně uvedu interpretaci výsledků z jednotlivých let a srovnání s lety 2002 - 2006.

4.1 Metodologie

4.1.1 Metodologie empirického výzkumu

hodnot užitá v této práci

Jak bylo již mnohokrát zmíněno, problematika hodnot je velmi variabilní, proto i její zkoumání může vycházet z různých přístupů a hledisek. V této práci využiji empirického sociologického šetření, které s hodnotami pracuje jako se sociálními fenomény a hromadnými jevy.

Kvantitativní paradigma, na kterém se tento typ výzkumu zakládá, vychází z přírodních věd. Jde o přesvědčení, že realitu je možno objektivně poznat, a že je vnější. Typickým rysem je kvantifikace měřených charakteristik. Je nicméně třeba poukázat na skutečnost, že „všechny závěry z empirického výzkumu, statistické důkazy atd. se nevztahují na jevy, které chceme studovat, ale jen na jejich indikátory“ (Disman 2002: 70). Nejsou totiž poznatelné přímo. Z toho důvodu se v kvantitativním výzkumu klade zvýšený důraz na operacionalizaci, která spočívá v převodu abstraktních jevů do znaků, jež lze měřit. S touto skutečností se potýká obzvláště problematika hodnot, která je celá založena na abstraktních pojmech. Kladem kvantitativní metodologie je nicméně práce s výběrovými soubory, která umožňuje zevšeobecňovat na větší celky a představovat obecné poznatky využitelné v praxi. Závěry o

hodnotové struktury ve společnosti, pak mohou být zajímavých a přínosným způsobem reflexe její proměny či stagnace.

Jak ale spolu s Hofstedem Prudký (Hofstede 2000 in Prudký 2007: 27) poznamenává, lidské hodnoty nejsou ve světě přímo vymezeny, a autoři hodnoty určují na základě subjektivního výběru, aniž by se ohlíželi na jiné autory či se zabývali hlubšími souvislostmi. Validita a reprezentativnost výpovědi je proto nutně nízká. Tento nedostatek lze alespoň v určité míře vyvážit přesným vymezením postupu zkoumání hodnot, popisem a aplikací. Poznatky, které jsou pak opakovaně ověřitelné, mohou přispět k rozvoji výchozích přístupů a teorií na nichž se zakládají. Tato ověřitelnost, opakovatelnost a kontrolovatelnost z nich pak činí poznatky vědecké. (Prudký 2007) Koncept výzkumu je důležitý také kvůli nezbytnosti redukce a tudíž zjednodušení problematiky, bez kterých by tak složité jevy a procesy jako jsou hodnoty, nebylo možné uchopit. (Prudký 2007)

V této práci budu vycházet z konceptu, jež zkonstruoval Libor Prudký. Tento svébytný koncept empirického sociologického výzkumu čerpá především z práce Ingleharta a Schwarze a výsledků dlouhodobých sekundárních analýz mnoha sociologických výzkumů hodnotových struktur (Prudký 2009), podrobněji viz část 3.2.4.

4.1.2 Stanovení hypotéz, cílů

V rámci své bakalářské práce jsem se chtěla pokusit zjistit podobu, jakou nabývala liberální hodnotová orientace u studentů nastupujících do prvních ročníků FHS UK a dozvědět se více o jejích obsahových charakteristikách. Prostředky, jež mi toto zjištění měly umožnit, byly indikátory, o kterých se předpokládá, že je lze spojit s představou o svobodě. Protože se Hulová (2007) zabývala liberální hodnotovou orientací studentů FHS UK v letech 2002-2006, chtěla jsem zjistit, zda se objevovala i v následujících letech, co mělo vliv na její podobu, v čem se tyto vlivy v průběhu let lišily, jak si stála

liberální hodnotová orientace mezi jinými orientacemi a jaká byla její pozice v celku zkoumaných hodnot.

V konceptu se orientace ustálily do podoby několika indikací. Výroky „z dlouhodobých rozborů vzešly jako charakteristiky krajností, jako reprezentanti tendencí, které mají blízko k typologii hodnotových orientací dospělé populace v ČR“ (Prudký 2009: 246).

Orientace	Výrok	Pozice
Xenofobní	Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	10.1
Etatická	Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	10.2
Liberální	Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	10.3
Konformistická	Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	10.4
Rovnostářská	Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	10.5
Náboženská	Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	10.6
Individualistická	Každý musí své problémy řešit sám.	10.7
Hédonistická	Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	10.8

Tabulka 2: Přehled hodnotových orientací a příslušných výroků¹

V baterii hodnotových orientací se kromě těchto výroků vyskytovaly tři další, kterým jsem na základě jejich znění přiřadila pracovní název.

Orientace	Výrok	Pozice
Zaměřená na úspěch	Usilovat o úspěch je to hlavní.	10.9
Zaměřená na výsledek	Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	10.10
Pohodářská	Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	10.11

Tabulka 3: Přehled hodnotových orientací a příslušných výroků²

Zda se ne/jedná o danou hodnotovou orientaci, zjišťuji podle míry ne/souhlasu s příslušným výrokem. V případě výroku „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ považuji převažující

¹ Uvedeno podle dotazníku z roku 2014

² Uvedeno podle dotazníku z roku 2014

nesouhlas s ním za odpovídající liberální hodnotové orientaci. Větší souhlas vypovídá naopak proti liberální hodnotové orientaci.

Výzkumné otázky:

Vyskytuje se liberální hodnotová orientace u studentů FHS UK?

Pokud ano,

- jak se vyvíjí, tzn. posiluje nebo oslabuje?
- co má vliv na její podobu?

Odpovědi jsem hledala prostřednictvím podotázek:

- Jak se liberální hodnotová orientace vyvíjí na základě indikátoru „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“?
- Jaké jsou vztahy liberální hodnotové orientace s ostatními hodnotovými orientacemi?
- Jaké jsou vztahy liberální hodnotové orientace s vybranými demografickými charakteristikami?
- Jaké jsou vztahy liberální hodnotové orientace s vybranými statusovými charakteristikami?
- Jaké jsou vztahy liberální hodnotové orientace s vybranými socializačními charakteristikami?

Nejprve jsem zkoumala to, o čem vypovídaly výsledky výzkumů z jednotlivých let, tedy zda se v nich liberální hodnotová orientace objevila a v jakém rozsahu. Dále jsem se zaměřila na vztahy s jinými orientacemi, tzn. jestli v daném roce docházelo k jejich současnému přijetí či odmítnutí a v jaké podobě. Následně jsem se podívala na charakteristiky, které na ni mohly působit. Charakteristiky, jež jsem analyzovala, jsem volila tak, aby byly zastoupeny všechny základní skupiny vlivů. Z demografických charakteristik jsem vybrala velikost bydliště, ucelenost rodiny a pohlaví respondenta, ze statusových charakteristik vzdělání otce,

vzdělání matky, vlastnictví bytu či domu, vlastnictví knihovny s nejméně 500 svazky a ze socializačních charakteristik jsem zvolila četnost čtení či vyprávění v předškolním věku, druh střední školy, z níž respondent pochází, možnost obrátit se na některého z rodičů (či oba) s osobními problémy. Při výběru těchto případů bylo důležité také to, aby byly součástí dotazníku ve všech zkoumaných letech. Až na otázku týkající se vyprávění či čtení v dětství, která se neobjevila v roce 2008, se všechny zvolené charakteristiky vyskytovaly v celém zkoumaném období. Poté jsem výsledky zhodnotila z perspektivy časové řady, abych zjistila vývoj této orientace.

4.1.3 Techniky sběru dat

Výzkum probíhá longitudinálně od roku 2002 (původně každoročně, od roku 2006 každé dva roky) pod vedením doktora Prudkého a pod záštitou FHS UK prostřednictvím standardizovaného dotazníkového šetření na půdě FHS UK na konci tzv. Letní školy. Dotazník obsahoval v původní formě 33 otázek a v nich celkem 165 znaků (Prudký 2005). V následujících letech došlo k mírným úpravám, ale jeho struktura zůstala zachována. Jeho srovnání za jednotlivé roky je tudíž stále možné. Dotazník pokrývá oblast hodnotových preferencí, orientací, rámců, norem chování a sociálně-ekonomických a demografických charakteristik. Respondenti vždy volí z předdefinovaných odpovědí, případně mohou doplnit chybějící možnost. V jednom případě odpovídají na otevřenou otázku. V této práci využiji sekundární analýzu dat, neboť potřebná data z jednotlivých let jsou již sesbírána.

4.1.4 Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Výběr vzorku „byl ovlivněn dostupností terénu a využitelností ve výuce“ (Prudký 2009: 101). Odpovědi jsou získávány od studentů

nastupujících v daném roce do bakalářského programu Studium humanitní vzdělanosti na FHS UK. Jedná se ve valné většině o studenty v rozmezí 19-21 let věku, které vysoká škola zatím více neovlivnila. Respondenty jsou vždy ti studenti, kteří jsou v době dotazování přítomní na Letní škole. Návratnost lze označit za velmi dobrou, zúčastnit se pravidelně odmítne jen několik málo studentů. Čas potřebný k vyplnění dotazníku se pohybuje v rozmezí 25–110 minut. (Prudký 2005) Šetření nicméně není obecně reprezentativní, vztahuje se pouze na studenty FHS UK. Počet zapsaných studentů do prvních ročníků a respondentů je následující:

Rok	2008	2010	2012	2014	2016
Zapsaní studenti	641	756	768	749	754
Respondenti	390	261	165	222	152

Tabulka 4: Počet zapsaných studentů a respondentů na FHS UK

4.1.5 Metody vyhodnocení a interpretace dat

Data sesbíraná v tomto longitudinálním výzkumu jsou ukládána a zpracovávána prostřednictvím softwaru IBM SPSS, který je vhodným nástrojem pro statistickou analýzu dat nejen ve společenskovědním výzkumu. Data jsou dále využívána i jako pracovní materiál v kurzech doktora Prudkého na FHS UK. Zde jsem se také s problematikou hodnot a možnostmi jejího zkoumání prostřednictvím empirického sociologického výzkumu blíže seznámila. Způsob zpracování a interpretace dat vychází z postupu, který jsem si osvojila v rámci sociologického semináře, a který odpovídá konceptu hodnot zkonstruovaného Prudkým. Nejprve jsem použila deskriptivní statistiku, a to frekvenční analýzu a pokračovala jsem faktorovou a korelační analýzou. Tyto kroky byly provedeny postupně u každého roku, abych se následně pokusila o jejich celkové srovnání.

Frekvenční analýzou jsem zjistila, kolik lidí odpovědělo jakým způsobem, čímž jsem si vytvořila základní přehled o rozložení odpovědí. Jejím prostřednictvím je možné nalézat pro mě přínosné poznatky, totiž srovnání průměrů či procentuální rozložení odpovědí, podobnost či rozdílnost v hodnocení respondentů.

Následovalo využití faktorové analýzy. Ta se, jak píše Disman, používá k nalezení „seskupení proměnných, které patří nějakým způsobem k sobě“ (Disman 2002: 273). Jde tedy o to, nalézt mezi hodnotovými orientacemi určitou strukturu prostřednictvím nalezení přímých vztahů mezi nimi. Výroky o hodnotových orientacích jsou rozřazeny do samostatných faktorů podle určité podobnosti. Dostaneme tak hodnotové typy, jejichž hlavním reprezentantem je některý z výroků. Ve faktorové analýze můžeme využít různé metody rotace, která slouží k tomu, aby se proměnné co nejvíce připoutaly k jednomu z faktorů. V této práci jsem zvolila metodu varimax, jež předpokládá nezávislost faktorů (Mareš, Rabušic, Soukup 2015: 386).

V dalším kroku jsem provedla analýzu párových korelačních vztahů. Jedná se o zjišťování, zda se změny u jedné proměnné projevují i změnami druhé proměnné (Mareš, Rabušic, Soukup 2015: 265). Testuje se, jestli je korelační koeficient (míra závislosti) statisticky významně odlišný od nuly (Špaček 2009/10: 37). Pokud jsem došla k tomu, že vztah mezi danými proměnnými existuje, zjišťovala jsem dále sílu a směr, tj. jestli roste či klesá, dané souvislosti. Tento typ analýzy se provádí za pomoci chi-kvadrát testu a Spearmanova koeficientu. Prostřednictvím chi-kvadrát testu se dozvíme, zda mezi danými proměnnými závislost existuje. U závislosti jsem hladinu významnosti³ určila na 95% ($\text{sig} \leq 0,050$), neboť se tak stanovila na základě konvence. Směr a síla závislosti u pořadových proměnných byla zjišťována prostřednictvím Spearmanova koeficientu (u nominálních jej využít nelze), který se

³ pravděpodobnost, že se nulová hypotéza zamítne, ačkoliv platí (Hendl 2012); nutnost jejího určení spočívá v tom, že pracujeme pouze s výběrem, tudíž vždy existuje možnost, že náš závěr nebude ve skutečnosti v celé populaci platit (Špaček 2009/10: 30)

pohybuje v rozmezí -1 a +1⁴. Párové korelace jsem prováděla mezi hodnotovými orientacemi. Následně mě zajímaly významné vztahy mezi výrokem označeným za liberální a vybranými demografickými, statusovými a socializačními charakteristikami.

4.1.6 Hodnocení kvality výzkumu

Pohyblivost definice hodnot by mohla znamenat snížení reliability výsledků, neboť se její chápání může jedinec od jedince lišit a rozdíly na škále odpovědí v dotazníku mohou u takto těžce uchopitelné problematiky působit nerozhodnost. Vzhledem ke zvolenému kvantitativnímu výzkumu je ale toto teoretické vymezení způsob, jak mohu na „vnímání svobody“ nahlížet jednotně a výsledky kvantifikovat. Redukce informací do kvantifikované podoby a nemožnost hlubšího objasnění jak odpovědí tak i otázek, které jsou omezeny jen na předkládané možnosti a vlastní interpretaci respondenta, jsou obecným problémem kvantitativního výzkumu, tedy i dotazníkového šetření. Tento dotazník však považuji za léty prověřený, neboť se používá pravidelně v téměř nezměněné podobě a za stejných podmínek. Tudíž i jeho případné interpretační problémy chápu za srovnatelné. Řada výroků byla zároveň přejata z jiných výzkumů, jak již bylo podotknuto při výkladu samotného konceptu, proto se lze odvolávat na validitu, jež byla potvrzena jinde. Sekundární analýza, kterou provádím, mi sice umožňuje pracovat s již sesbíranými daty, ty však nejsou připravené na míru mého vlastního výzkumu a nemohu je nijak ovlivnit. Co se výpovědní hodnoty týče, výsledky můžeme interpretovat pouze ve vztahu ke studentům FHS UK. Pro širší zobecnění na nastupující vysokoškolské studenty by byla potřebná data z dalších fakult, škol a měst.

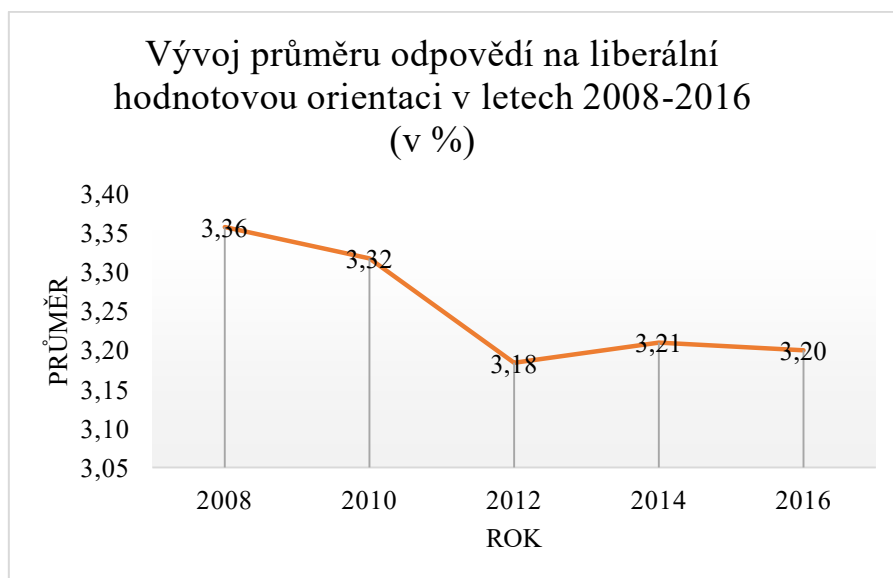
⁴ Znaménko plus značí pozitivní a minus negativní směr závislosti; čím blíže se hodnota nachází k jedné, tím silnější je vztah (Mareš, Rabušic, Soukup 2015)

4.1.7 Etické otázky výzkumu

Vzhledem k práci se sekundární analýzou neshledávám za nutné posuzovat etické otázky, neboť to již učili jiní při tvorbě výzkumu a sběru dat. Zmíním pouze základní etické aspekty, jež se k výzkumu vztahují. Dotazovaní byli vždy před distribucí dotazníků informováni o jeho tématu a účelu. Měli možnost participaci odmítnout. Při jeho vyplňování se nevyžadovaly žádné osobní údaje, tudíž byla zaručena anonymita respondentů.

4.2 Analýza liberální hodnotové orientace v letech 2008 - 2016

V této části práce se budu věnovat metodologickému zpracování vývoje liberální orientace u nastupujících studentů FHS UK a vlivy, které na ni mohly působit. Na začátek nicméně považuji za nezbytné připomenout, že veškerá mnou provedená interpretace vypovídá pouze o trendech, nelze s ní tudíž pracovat jako s paušální výpovědí o hodnotové orientaci studentů. Pro prvotní náhled na vývoj liberální orientace jsem vytvořila časovou řadu let 2008 až 2016.

Obrázek 1: Vývoj průměru⁵ odpovědí na liberální hodnotovou orientaci v letech 2008-2016

Jak je z osy na první pohled patrné, respondenti připisovali svobodě vždy větší význam než jistotě a blahobytu, neboť se průměr odpovědí v každém roce pohyboval nad číslem tři⁶, což odpovídá spíše nesouhlasu nebo rozhodnému nesouhlasu s výrokem "Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda". Zároveň však v grafu můžeme

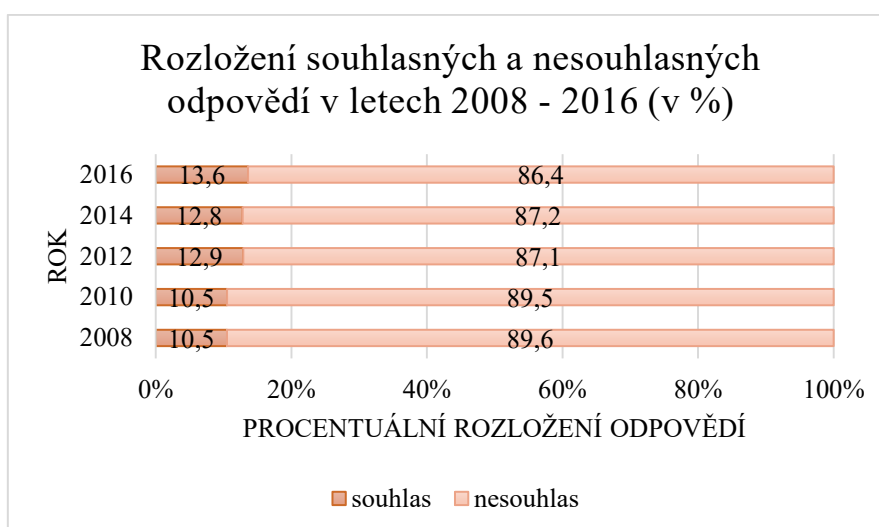
⁵ průměr je počítán z procentuálního rozložení jednotlivých odpovědí

⁶ 1 = rozhodně souhlasím, 2 = spíše souhlasím, 3 = spíše nesouhlasím, 4 = rozhodně nesouhlasím

vidět, že tento nesouhlas pomalu ubírá na síle s největším úpadkem v roce 2012, kdy jeho průměrná hodnota poklesla na hodnotu 3,18. V následujících letech 2014 (3,21) a 2016 (3,20) důležitost svobody opět posílila, nicméně stále se pohybovala v nižších číslech než v roce 2008 (3,36) a 2010 (3,32). Detailnější rozložení odpovědí v jednotlivých letech uvádím pro přehlednost v tabulce.

Rok	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
2008	2,1	8,4	41,3	48,3
2010	1,6	8,9	45,7	43,8
2012	1,2	11,7	54,6	32,5
2014	0,0	12,8	53,4	33,8
2016	1,4	12,2	51,0	35,4

Tabulka 5: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 v letech 2008-2016 (v %)

Obrázek 2: Rozložení souhlasných a nesouhlasných odpovědí v letech 2008-2016 (v %)

Jak můžeme vidět ve zkoumaném období 2008 – 2016 v každém roce markantně převažují odpovědi nesouhlasné. Pravidelně zastupují téměř 90 % všech odpovědí v daném průzkumu. Pouze v jediném případě se vůbec neobjevil rozhodný souhlas s preferencí jistoty a blahobytu, bylo to v roce 2014. Zajímavostí na opačné straně škály je skutečnost, že pouze v prvním zkoumaném roce (2008) větší množství respondentů *rozhodně nesouhlasilo*, než pouze *spíše nesouhlasilo*. Ve všech letech následujících respondenti volili nejčastěji možnost tři, tedy *spíše*

nesouhlasím. Každoročně se nejmenší množství odpovědí vyskytovalo u možnosti, *naprosto souhlasím*. Součet souhlasných odpovědí v jakémkoli roce se ani jedinkrát nevyšplhal nad 15 %.

Můžeme tudíž z tohoto prvního přehledu usuzovat na jednoznačně liberální zaměření nastupujících studentů FHS UK ve smyslu preference svobody? A lze v těchto procentuálních výsledcích hledat určitou shodu s tendencí, jež byla nastíněna v teoretické části 3.1.3., tedy že se svoboda neřadí na první příčky společenských požadavků respondentů v případě, že by stála ve zdánlivé opozici k jistotě a blahobytu? Pro bohatší interpretaci tohoto vývoje se detailněji podívám na jednotlivé roky.

4.2.1 Rok 2008

V tomto roce se výzkumu zúčastnilo 390 respondentů, 7 nezodpovědělo výrok označený za liberální a průměr odpovědí se ustálil na hodnotě 3,36.

Frekvenční analýza

Četnost	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
V celých číslech	8	32	158	185
V %	2,1	8,4	41,3	48,3

Tabulka 6: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 (2008)

V roce 2008 valná většina respondentů s výrokem nesouhlasila. Celkově to bylo 343 (89,6 %) respondentů z 390. Z toho 158 (41,3 %) spíše nesouhlasilo a 185 (48,3 %) rozhodně nesouhlasilo. Naproti tomu souhlas s výrokem vyjádřilo pouze 40 (10,5 %) respondentů. Rozhodně souhlasilo 8 (2,1 %) dotázaných a spíše souhlasilo 32 (8,4 %) dotázaných. V tomto roce se nesouhlas s výrokem projevil v mnou zkoumaném období nejsilněji.

Faktorová analýza

V roce 2008 se baterie výroků o hodnotových orientacích seskupila do čtyř faktorů.

Faktor	Výrok reprezentující faktor	Typ orientace
1	Usilovat o úspěch je to hlavní.	Zaměřený na úspěch
2	Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	Etatický
3	Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	Pohodářský
4	Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	Konformistický

Tabulka 7: Přehled faktorů (2008)

Druhý faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	0,823
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	0,524
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,387

Tabulka 8: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, druhý faktor (2008)

Čtvrtý faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	0,704
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	0,624
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,466

Tabulka 9: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, čtvrtý faktor (2008)

Pozici zastupitele faktoru si však výrok o svobodě nezískal ani v jednom z nich. Silnější role je patrná ve druhém (zátěžový koeficient 0,387) a čtvrtém (0,466) faktoru. Ve druhém faktoru se

stal vůdčím výrok „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“, zátěžový koeficient 0,823 a silný zátěžový koeficient (0,524) měl i výrok vypovídající o xenofobii „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“. Vzhledem k tomu, že s výrokem 10.2 nesouhlasilo v tomto roce přes 62 % respondentů a s výrokem 10.1 nesouhlasilo přes 68 % dotázaných, chápu tento faktor jako svobodu, na kterou mají nárok všichni, ale o jejíž existenci by se také všichni měli zasazovat.

Ve čtvrtém faktoru se liberální výrok (0,466) spojil s výroky 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ (0,704) a 10.5 „Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“ (0,624). S výrokem 10.4 v daném roce nesouhlasilo přes 81 % respondentů s výrokem 10.5 přes 46 % dotazovaných. Tento faktor tudíž vidím jako radost ze svobody, kterou chce člověk aktivně využívat, neměly by ho v tom však omezovat rozdíly v oblasti příjmů.

V prvním faktoru se nejsilněji profiloval výrok 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“, pojmenovala jsem jej proto jako faktor zaměřený na úspěch. Ve třetím případě si nejsilnější pozici získal výrok 10.11 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ (0,636), nazvala jsem jej jako faktor pohodářský.

Analýza párových korelačních vztahů

Párové korelace výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi

Výrok 10_3	10_1	10_2	10_3	10_4	10_5	10_6	10_7	10_8	10_9	10_10	10_11
Chí-kvadrát	0,014		-	0,000						0,000	0,028
Spearmanův koeficient	0,065		-	0,000						0,000	- /0,224

Tabulka 10: Korelační analýza – vykázané vztahy výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi (2008)

Z hodnotových orientací se v roce 2008 prokázala závislost na hladině významnosti vyšší než 95 %, jak lze vidět v tabulce č. 10, ve čtyřech případech. Pouze v jediném případě se však hodnota Spearmanova koeficientu pohybovala kolem 0,200, vypovídajícího o silnější závislosti. V případě výroku 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ se jedná o přímou úměru. Tudíž čím spíše studenti nesouhlasili s upřednostňováním jistoty a blahobytu před svobodou, tím spíše se jim zřejmě nezamlouvalo ani omezování cizinců. Slabší korelace se stejným způsobem projevila s výrokem 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ a stejného výsledku dosáhl i výrok 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.“ Čím více studenti odmítali konformitu a bezohledné sledování vlastního zájmu, tím spíše se zároveň přikláněli k volbě svobody. V případě korelace s výrokem 10.11 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ se jednalo o nepřímou úměru. Tento vztah lze považovat za nejsilnější, neboť překračuje hladinu 0,200. Svoboda se zde spojovala s pohodovým životem, který nemá narušovat pracovní shon.

Párové korelace výroku 10.3 s vybranými charakteristikami

Výrok 10.3 Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda		
Demografické charakteristiky	velikost bydliště	
	ucelenost rodiny	
	pohlaví	0,004
Statusové charakteristiky	vzdělání otce	
	vzdělání matky	
	vlastnictví bytu/domu	
	vlastnictví knihovny	
Socializační charakteristiky	čtení/vyprávění v dětství	
	druh střední školy	
	možnost poradit se s rodičem	

Tabulka 11: Korelační analýza – vykázané vztahy výroku 10.3 s vybranými charakteristiky (2008)

Korelace výroku 10.3 a vybraných charakteristik se jako významná prokázala pouze s jednou z demografických charakteristik, a to v případě pohlaví respondenta. Ke svobodě se klonilo přes 90 % z celkového množství dotázaných žen, zatímco z celkového množství mužů svobodu upřednostňovalo 83 % z nich.

4.2.2 Rok 2010

V tomto roce se výzkumu zúčastnilo 261 respondentů, 3 nezodpověděli výrok označený za liberální a průměr odpovědí se ustálil na hodnotě 3,32.

Frekvenční analýza

Četnost	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
V celých číslech	4	23	118	113
V %	1,6	8,9	45,7	43,8

Tabulka 12: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 (2010)

S výrokem „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ v roce 2010 nesouhlasilo 231 z 261 dotázaných. Větší množství však na rozdíl od předchozího roku spíše nesouhlasilo, a to 118 (45,7 %) než rozhodně nesouhlasilo, a to 113 (43,8 %). Souhlas s výrokem projevilo 27 (10,5 %) respondentů. Rozhodně souhlasili 4 (1,6 %) dotázaní, spíše souhlasilo 23 (8,9 %) dotázaných.

Faktorová analýza

V roce 2010 se baterie výroků o hodnotových orientacích seskupila do čtyř faktorů.

Faktor	Výrok reprezentující faktor	Typ orientace
1	Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	Zaměřený na výsledek
2	Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	Rovnostářský
3	Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	Náboženský
4	Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	Pohodářský

Tabulka 13: Přehled faktorů (2010)

První faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	0,803
Usilovat o úspěch je to hlavní.	0,623
Každý musí své problémy řešit sám.	0,460
Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	0,442
Cizincům by se v naší zemi měla zakázat veškerá politická činnost.	0,403
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,386

Tabulka 14: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, první faktor (2010)

Druhý faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	0,672
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	0,642
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,595
Každý musí své problémy řešit sám.	-0,444

Tabulka 15: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, druhý faktor (2010)

Opět se jako v předchozím roce liberální výrok 10.3 nepostavil do pozice vůdce žádného z faktorů. Silnější zátěž můžeme pozorovat

v prvním (0,386) a především druhém (0,595) faktoru. V prvním faktoru se výrok 10.3 sdružil s výroky 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ (0,803), 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ (0,623), 10.7 „Každý musí své problémy řešit sám“ (0,460), 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ (0,442) a s výrokem 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ (0,403). Vyjma výrok 10.7 vyjádřili respondenti nadpoloviční nesouhlas s uvedenými orientacemi. Tento faktor proto interpretuji tak, že honba za úspěchem není nejdůležitější, podstatná je naopak samostatnost a otevřenost.

Ve druhém faktoru se výrok 10.3 spojil s výroky 10.5 „Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“ (0,672) a 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ (0,642) a s opačným znaménkem se k nim přidal ještě výrok 10.7 „Každý musí své problémy řešit sám“ (-0,444). S výrokem 10.4 projevila nesouhlas nadpoloviční většina respondentů, avšak u výroku 10.5 byl poměr souhlasu a nesouhlasu vcelku rovnoměrný. Z opačného znaménka u výroku 10.7 lze usuzovat na protiindividualistickou tendenci. Obsah tohoto faktoru je tudíž podle mne následující – svobodu ano a to i přes nepohodlí, které může způsobovat, avšak za předpokladu že nebudou existovat výraznější rozdíly po finanční stránce a člověk nebude na řešení problémů sám.

Třetí faktor jsem označila za proti-náboženský neboť se jeho vůdčím výrokem (-0,668) stal s opačným znaménkem výrok 10.6 „Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha“. Ve čtvrtém případě se nejjasněji profiloval výrok 10.11 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ (0,843), pojmenovala jsem jej tudíž za faktor pohodářský.

Analýza párových korelačních vztahů

Párové korelace výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi

Výrok 10_3	10_1	10_2	10_3	10_4	10_5	10_6	10_7	10_8	10_9	10_10	10_11
Chí-kvadrát	0,003	0,036	-	0,000			0,022		0,028	0,010	
Spearmanův koeficient	0,001	0,001	-	0,000			- /0,084		0,000	0,001	

Tabulka 16: Korelační analýza - vykázané vztahy výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi (2010)

Korelace hodnotových orientací s výrokem o svobodě se projevila hned šestkrát, což bylo nejvíce v celém zkoumaném období. Vztahy byly však velmi slabé, Spearmanův koeficient se v žádném z případů nepřiblížil 0,200, což by vypovídalo o silnější závislosti. Xenofobní orientace reprezentovaná výrokem 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ a orientace etatická 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ lze vyložit jako přístup k orientaci státu, ve kterém chtějí respondenti žít. Ten by podle nich měl být svobodný, otevřený vůči cizincům a postavený na zodpovědnosti jedince. Výroky 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ a 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ tvoří také pomyslnou dvojici, a to zacílenou na úspěch. Čím spíše však s těmito výroky respondenti nesouhlasili, tím spíše se při svých odpovědích hlásili také ke svobodě. Korelaci vykázal i výrok 10.4, a to ve formě odklonu od konformismu a neuznáním preference jistoty a blahobytu. Pokud dotazovaní zastávali názor, že by měl každý řešit své problémy sám (10.7), považovali svobodu na základě svých odpovědí za důležitou.

Párové korelace výroku 10.3 s vybranými charakteristikami

Výrok 10.3 Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda		
Demografické charakteristiky	velikost bydliště	0,053
	ucelenost rodiny	
	pohlaví	
Statusové charakteristiky	vzdělání otce	
	vzdělání matky	
	vlastnictví bytu/domu	
	vlastnictví knihovny	
Socializační charakteristiky	čtení/vyprávění v dětství	
	druh střední školy	0,004
	možnost poradit se s rodičem	

Tabulka 17: Korelační analýza – vykázané vztahy výroku 10.3 s vybranými charakteristiky (2010)

Z vybraných charakteristik korelovaly s výrokem 10.3 pouze dvě. Byla to velikost bydliště z demografických charakteristik, korelace byla však velmi slabá, lehce překročila 95 % hladinu významnosti. Vcelku silný vliv se ukázal u druhu střední školy, ze které respondent přicházel.

4.2.3 Rok 2012

V tomto roce se výzkumu zúčastnilo 165 respondentů, 3 nezodpověděli výrok označený za liberální a průměr odpovědí se ustálil na hodnotě 3,18.

Frekvenční analýza

Četnost	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
V celých číslech	2	19	89	53
V %	1,2	11,7	54,6	32,5

Tabulka 18: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 (2012)

Svobodu preferovalo v tomto roce 142 (87,1 %) respondentů ze 165. Z toho rozhodně nesouhlasilo 53 (32,5 %), což je procentuálně méně než v předchozích dvou zkoumaných letech a spíše nesouhlasilo 89 (54,6 %) dotazovaných. Souhlasilo naopak 21 (12,9 %) respondentů, 2 (1,2 %) rozhodně a 19 (11,7 %) spíše. V tomto roce, jak je vidět i z časové osy na začátku této části byly preference svobody procentuálně nejnižší.

Faktorová analýza

V roce 2012 se baterie výroků o hodnotových orientacích seskupila do čtyř faktorů.

Faktor	Výrok reprezentující faktor	Typ orientace
1	Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	Liberální
2	Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	Pohodářský
3	Každý musí řešit své problémy sám.	Individualistický
4	Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.	Náboženský

Tabulka 19: Přehled faktorů (2012)

První faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,766
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	0,724
Problémy občanů by měl řešit stát a ne občané.	0,532
Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	0,410
Usilovat o úspěch je to hlavní.	0,380

Tabulka 20: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, první faktor (2012)

Výrok 10.3 „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ se stal v tomto roce se zátěžovým koeficientem 0,766 reprezentantem

prvního faktoru. V dalších třech se výrazně neprofiloval. V prvním faktoru se k němu přidaly výroky 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ (0,724), 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ (0,532), 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ (0,410) a 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ (0,380). Se všemi výroky, které významně korelovaly s výrokem 10.3 „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“, vyjádřili respondenti nadpoloviční nesouhlas. Interpretovala bych proto tento výrok jako preferenci svobody bez ohledu na nesnáze s ní spojené s důrazem na samostatného jedince avšak bez toho, aby šel za svým cílem takzvaně „přes mrtvolu“.

Druhý faktor na základě svého reprezentanta, výroku 10.1 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ (0,789) označím za pohodářský, třetí podle vůdčího výroku 10.7 „Každý musí své problémy řešit sám“ (0,749) za individualistický a čtvrtý podle reprezentanta (s opačným znaménkem) 10.6 „Bylo by dobré, aby většina lidí v ČR věřila v Boha“ (-0,698) za proti-náboženský.

Analýza párových korelačních vztahů

Párové korelace výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi

Výrok 10_3	10_1	10_2	10_3	10_4	10_5	10_6	10_7	10_8	10_9	10_10	10_11
Chí-kvadrát			-	0,000					0,011		
Spearmanův koeficient			-	0,000					0,002		

Tabulka 21: Korelační analýza - vykázané vztahy výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi (2012)

V tomto roce liberální orientace korelovala pouze s výrokem o konformismu (10.4) „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ a se zaměřením na úspěch (10.9) „Usilovat o úspěch je to hlavní“. Stejně

jako v předchozích dvou letech se konformismus neslučoval se svobodou. A čím více volili dotazovaní svobodu, tím spíše nepovažovali usilování o úspěch za nejdůležitější. Korelace byly nicméně opět velmi slabé.

Párové korelace výroku 10.3 s vybranými charakteristikami

Výrok 10.3 Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda		
Demografické charakteristiky	velikost bydliště	
	ucelenost rodiny	0,056
	pohlaví	
Statusové charakteristiky	vzdělání otce	
	vzdělání matky	
	vlastnictví bytu/domu	
	vlastnictví knihovny	0,001
Socializační charakteristiky	čtení/vyprávění v dětství	
	druh střední školy	
	možnost poradit se s rodičem	

Tabulka 22: Korelační analýza – vykázané vztahy výroku 10.3 s vybranými charakteristiky (2012)

Výrok 10.3 a vybrané charakteristiky korelovaly v roce 2012 ve dvou případech, z toho jeden opět na hranici statistické významnosti 95 %. Byla jím ucelenost rodiny. Velmi významný vztah se prokázal s vlastnictvím knihovny s více jak 500 tituly.

4.2.4 Rok 2014

V tomto roce se výzkumu zúčastnilo 222 respondentů, 3 nezodpověděli výrok označený za liberální a průměr odpovědí se ustálil na hodnotě 3,21.

Frekvenční analýza

Četnost	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
V celých číslech	0	28	117	74
V %	0,0	12,8	53,4	33,8

Tabulka 23: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 (2014)

V tomto roce se k nesouhlasu s výrokem 10.3 přihlásilo 191 (87,2 %) respondentů z 222. Rozhodně nesouhlasilo 74 (33,8 %), spíše nesouhlasilo 117 (53,4 %). Zajímavé je že se v tomto roce nikdo nepřihlásil k možnosti „rozhodně souhlasím“. Spíše souhlasilo 28 (12,8 %) dotazovaných.

Faktorová analýza

V roce 2014 se baterie výroků o hodnotových orientacích seskupila do čtyř faktorů.

Faktor	Výrok reprezentující faktor	Typ orientace
1	Usilovat o úspěch je to hlavní.	Zaměřený na úspěch
2	Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	Konformistický
3	Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	Hedonistický
4	Cizincům by se v naší zemi měla zakázat veškerá politická činnost.	Xenofobní

Tabulka 24: Přehled faktorů (2014)

První faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Usilovat o úspěch je to hlavní.	0,797
Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší.	0,706
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,523
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	-0,418

Tabulka 25: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, první faktor (2014)

Druhý faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	0,666
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	0,578
Pohoda je důležitější než úspěch v práci.	0,547
Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	0,464
Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	0,388
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,362

Tabulka 26: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, druhý faktor (2014)

Nejsilnější zátěžový koeficient (0,523) měl výrok 10.3 v prvním faktoru. Nestal se však jeho hlavním reprezentantem. Vůdčím byl výrok 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ (0,797) následovaný výroky 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ (0,706). S opačným znaménkem se přidal výrok 10.11 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ (-0,418). S výroky 10.9 a 10.10 nesouhlasila nadpoloviční většina respondentů. S výroky 10.9 a 10.10 souhlasilo přes 68 % respondentů, ale vzhledem k jeho obrácené podobě jej chápeme ve smyslu preference neupřednostňování pohody. Tento faktor tudíž interpretuji jako upřednostnění svobody, která může vést k sebenaplnění, ale s respektem k různým omezením a jistým zásadám.

Ve druhém faktoru se výrok 10.3 (0,362) spojil s reprezentantem faktoru 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ (0,666), a s výroky 10.5 „Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“ (0,578), 10.11 „Pohoda je důležitější než úspěch v práci“ (0,547), 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát“ (0,464) a s výroky 10.8 „Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen

jde“ (0,388). S výroky 10.4 a 10.2 nadpoloviční většina respondentů nesouhlasila, naopak s výroky 10.5, 10.11 a 10.8 většina respondentů souhlasila. Chápu tudíž tento faktor jako preferenci hedonistické svobody a co nejpohodlnějšího života avšak v rámci možností a s vědomím překážek, s požadavkem menších rozdílů po finanční stránce a důrazem na samostatnost.

Ve třetím faktoru měl výrok 10.3 obrácenou podobu, tudíž jeho interpretaci vypouštím. Samotný faktor jinak vedl výrok 10.8 „Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde“, pojmenovávám ho tedy jako hédonistický. Čtvrtý faktor táhl výrok 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“, proto jej označuji za faktor xenofobní.

Analýza párových korelačních vztahů

Párové korelace výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi

Výrok 10_3	10_1	10_2	10_3	10_4	10_5	10_6	10_7	10_8	10_9	10_10	10_11
Chí-kvadrát	0,026	0,041	-	0,005					0,001		
Spearmanův koeficient	0,006	0,018	-	0,000					0,000		

Tabulka 27: Korelační analýza - vykázané vztahy výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi (2014)

Případů korelace bylo v roce 2014 několik. Jednalo se nicméně o korelace opět vcelku slabé. Čím více respondenti nesouhlasili s výrokem 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“, tím spíše nesouhlasili s upřednostňováním jistoty a blahobytu. Svobodu lze tudíž chápat ve spojení s otevřeností vůči cizímu. I v případě nesouhlasu s etatistickou tendencí v podobě výroku 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ studenti spíše nesouhlasili se zajištěním jistoty a blahobytu na úkor svobody. Podobné spojení ve smyslu představy o orientaci státu se ukázalo i v roce 2010. Stát, který by respondentům „statisticky“ vyhovoval, by měl být svobodný, otevřený vůči

cizincům a postavený na zodpovědnosti jedince. Slabý vztah se vykázal také s výroky 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“ a 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“. S oběma výroky studenti v tomto roce více nesouhlasili.

Čím spíše respondenti odmítali konformismus, tím spíše také odmítali zajištění jistoty a blahobytu bez svobody. A čím spíše nesouhlasili s úspěchem, jakožto hlavním motivem jednání, tím spíše se klonili ke svobodě.

Párové korelace výroku 10.3 s vybranými charakteristikami

Z vybraných charakteristik v roce 2014 žádná nekorelovala s výrokem 10.3 „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“. Statisticky tudíž žádná ze zvolených charakteristik zřejmě neměla vliv na rozhodnutí respondenta při volbě příklonu ke svobodě či jistotě a blahobytu.

4.2.5 Rok 2016

V tomto roce se výzkumu zúčastnilo 152 respondentů, 5 nezodpovědělo výrok označený za liberální a průměr odpovědí se ustálil na hodnotě 3,20.

Frekvenční analýza

Četnost	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
V celých číslech	2	18	75	52
V %	1,4	12,2	51,0	35,4

Tabulka 28: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 (2016)

V posledním zkoumaném roce se k nesouhlasu s výrokem 10.3 přihlásilo 127 (86,4 %) respondentů. Rozhodný nesouhlas

projevilo 52 (35,4 %) dotazovaných, nejvíce respondentů označilo jako v několika předchozích letech možnost „spíše nesouhlasím“, a to 75 (51,0 %). Souhlasnou odpověď vyjádřilo v tomto roce 20 (13,6 %) dotazovaných. Z toho 2 (1,4 %) rozhodně souhlasili a 18 (12,2 %) spíše souhlasilo.

Faktorová analýza

V roce 2016 se baterie výroků o hodnotových orientacích seskupila, na rozdíl od čtyř předcházejících let, do tří faktorů.

Faktor	Výrok reprezentující faktor	Typ orientace
1	Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	Konformistický
2	Usilovat o úspěch je to hlavní.	Zaměřený na úspěch
3	Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.	Hédonistický

Tabulka 29: Přehled faktorů (2016)

První faktor	
Výrok	Zátěžový koeficient
Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.	0,745
Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.	0,640
Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.	0,588
Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.	0,436
Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.	0,414

Tabulka 30: Faktorová analýza – výroky se silným zátěžovým koeficientem, první faktor (2016)

Výrok 10.3 se v tomto roce spojil výrazně (0,640) s dalšími výroky v prvním faktoru. Reprezentantem se zde stal se zátěžovým koeficientem 0,745 výrok 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných

problémů.“ Následovaly jej výroky 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ (0,588), 10.5 „Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit“ (0,436) a 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“ (0,414). S výroky 10.4, 10.2 a 10.1 vyjádřila nesouhlas vždy nadpoloviční většina respondentů. S výrokem 10.5 naopak přes 60 % dotazovaných souhlasilo. Chápu proto tento faktor jako preference svobody s důrazem na samostatnost jedince v kombinaci s otevřeností vůči cizímu a ochotou nést s tím spojená rizika, avšak opět s požadavkem co nejmenších rozdílů v oblasti osobních financí.

V obou dalších faktorech se výrok 10.3 výrazně neprofiloval, zátěžový koeficient 0,041. Ve druhém případě vedl faktor výrok 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ (0,749), označila jsem ho tudíž jako faktor zaměřený na úspěch. Ve třetím se reprezentantem stal výrok 10.8 „Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde“ (0,705), pojmenovávám jej jako hedonistický.

Analýza párových korelačních vztahů

Párové korelace výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi

Výrok 10_3	10_1	10_2	10_3	10_4	10_5	10_6	10_7	10_8	10_9	10_10	10_11
Chí-kvadrát			-	0,001							
Spearmanův koeficient			-	0,000							

Tabulka 31: Korelační analýza - vykázané vztahy výroku 10.3 s ostatními hodnotovými orientacemi (2016)

Rok 2016 byl, co se týče korelací s hodnotovými orientacemi, jednoznačně nejslabší. V tomto roce se prokázala pouze jediná korelace výroku 10.3 a to s výrokem 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“. Neboť se jedná o korelaci velmi slabou a opakující se v celém zkoumaném období interpretaci již znovu neuvádím.

Párové korelace výroku 10.3 s vybranými charakteristikami

Ani v tomto roce, stejně jako v roce předcházejícím, se s vybranými charakteristikami neobjevila žádná korelace. Nelze tudíž přesvědčivě říci, že by se podílely na orientaci respondenta při výběru pólu u výroku označeného za liberální.

4.2.6 Shrnutí liberální hodnotové orientace v letech 2008 - 2016

Jak ukázal již první graf časové osy (obrázek č. 1), liberální orientace ve smyslu svobody se u studentů pravidelně vyskytuje. Nesouhlas s upřednostněním jistoty a blahobytu je na první pohled patrný z podrobného rozložení odpovědí v jednotlivých letech (tabulku č. 5).

Reprezentantem faktoru se nicméně výrok 10.3 „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ stal pouze jednou, a to v roce 2012, kdy se k němu přidaly výroky 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“, 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“, 10.10 „Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší“ a 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“.

Ve faktorech, do kterých se liberální výrok slučoval, se nejčastěji a každoročně objevovaly také výroky 10.2 „Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané“ a 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“. První ze jmenovaných má etatickou tendenci, druhý svědčí o konformismu. Vzhledem k tomu, že s oběma výroky (stejně jako s výrokem 10.3) respondenti převážně nesouhlasili, chápou toto spojení jako významný obsahový rys liberální orientace nastupujících studentů FHS UK. Tento trend ukazuje, že svoboda je pro tento typ respondentů zřejmě velmi důležitá, především vzhledem k možnosti samostatné existence s omezenými zásahy státu do jejich životů a patrná je zde i ochota čelit nesnázím spojeným s „vybočením z řady“. Naopak výrok 10.6 „Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha“ se ve faktorech s výrazným vlivem liberální orientace ani jednou významně neprojevil. Náboženské smýšlení tudíž pravděpodobně nehraje roli v přemítání o důležitosti svobody v životě respondentů.

Při analýze párových korelačních vztahů s ostatními hodnotovými orientacemi se ve třech z pěti zkoumaných let objevila korelace, ačkoli slabá, s výrokem 10.9 „Usilovat o úspěch je to hlavní“ a velmi slabá také s výrokem 10.1 „Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost“. Vypovídaly o tom, že s příklonem studentů ke svobodě se úspěch nezdá být vždy bezpodmínečným cílem a o tom, že s příklonem ke svobodě roste zároveň otevřenost vůči cizímu. Ve dvou průzkumech se také ukázalo, že čím více studenti zastávají názor, aby problémy řešil stát, tím více jsou také pro garanci jistoty a blahobytu. Tyto dva výroky (10.1 a 10.2) se společně objevili dvakrát, v roce 2010 a 2014. Toto spojení jsem pochopila a interpretovala ve vztahu ke státu, který by si respondenti na základě svých odpovědí zvolili. Ten by podle nich měl být svobodný, otevřený vůči cizincům a postavený na zodpovědnosti jedince. Každoročně, ačkoli velmi slabě, se vyskytovala i korelace s výrokem 10.4 „Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů“.

Co se týče vybraných demografických, statusových a socializačních charakteristik, žádné významné vztahy se pravidelně neobjevovaly, ba dokonce prakticky v žádném ze zkoumaných let nehrály zvláště důležitou roli. V roce 2008 se prokázala významná korelace s pohlavím, v roce 2010 s druhem střední školy, ze které respondent přicházel a v roce 2012 se jako podstatná ukázala korelace s vlastnictvím knihovny nad 500 svazků. Zvolené charakteristiky tudíž nepovažuji za faktor, který by výrazněji ovlivňoval příklon respondenta ke svobodě či k preferenci jistoty a blahobytu.

4.3 Srovnání s vývojem liberální hodnotové orientace v letech 2002 – 2006

Práce Kristýny Hulové (2007), na kterou jsem se tematicky pokusila navázat, se zabývala vývojem liberální hodnotové orientace v letech 2002 – 2006. V této části se pokusím o souhrnné srovnání výsledků, ke kterým ve své bakalářské práci Hulová (2007) dospěla, s výsledky, k nimž jsem na základě sekundární analýzy dat let 2008 – 2016 dospěla já. Toto srovnání bude však nutně omezené, neboť se mírně proměnila podoba dotazníku, především pro mě stěžejní baterie hodnotových orientací, se v mnou zkoumaném období zúžila z 25 na 11 výroků. Výroky označené za liberální byly v práci Hulové (2007) hned tři. 9j „Každý musí řešit své problémy sám“⁷, 9d „Není dobré mít tak velkou svobodu jakou dnes lidé mají“⁸, 9f „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“⁹. S výrokem 9j, který se vyskytoval i v letech 2008 – 2016, jsem pracovala jako s vypovídajícím spíše o individualismu než o liberalismu, z toho důvodu se jím v této části zabývat nebudu. Výrok 9d patřil k těm, které byly v mnou zkoumaném období vypuštěny. Zbývá výrok 9f, kterému v této části věnuji hlubší pozornost. Připomněla bych také skutečnost, že výzkum probíhal v letech 2002 – 2006 každoročně, zatímco od roku 2008 každé dva roky. Celkově se tudíž nyní pokusím o shrnutí vývoje liberální hodnotové orientace za 15 let.

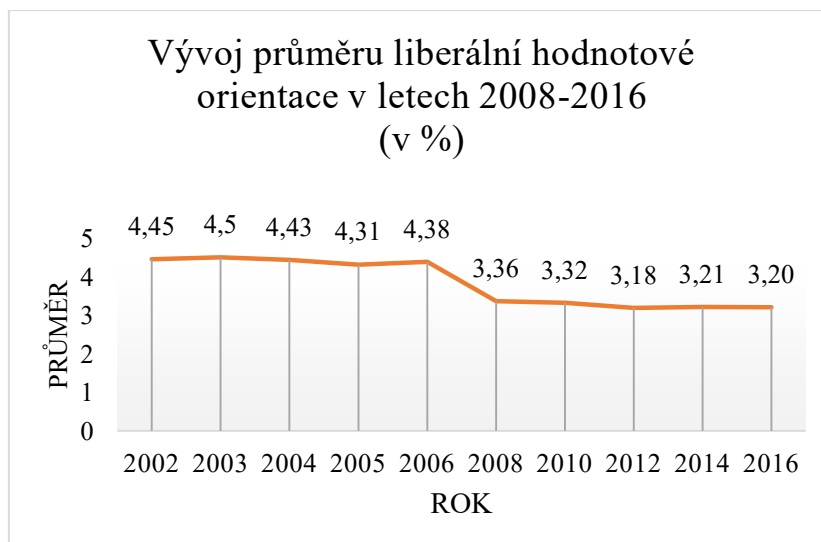
Na tento vývoj se podívám opět nejprve z perspektivy časové řady. I zde se však objevuje problém s prostým srovnáním, neboť v letech 2002 – 2006 se škála odpovědí skládala z více možností¹⁰.

⁷ V práci Hulové (2007) označen 9j, v mé práci 10.7

⁸ V práci Hulové (2007) označen 9d, v dotazníku z let 2008 – 2016 se výrok nevyskytoval

⁹ V práci Hulové (2007) označen 9f, v mé práci 10.3

¹⁰ 1 = naprosto souhlasím, 2 = spíše souhlasím, 3 = ani souhlas, ani nesouhlas, 4 = spíše nesouhlasím, 5 = naprosto nesouhlasím, 6 = nevím

Obrázek 3: Vývoj průměru¹¹ liberální hodnotové orientace v letech 2008-2016

Vyšší průměr odpovědí, tzn. přesahující ve všech prvních pěti letech hodnotu čtyři, svědčí o převažujícím nesouhlasu s výrokem „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“. Pro detailnější náhled uvádím tabulku s průměry jednotlivých odpovědí.

Rok	Naprostou souhlasím	Spíše souhlasím	Ani nesouhlas, ani souhlas	Spíše nesouhlasím	Naprostou nesouhlasím	Nevím
2002	0,4	1,4	10,4	27,0	58,3	2,2
2003	0,6	0,9	9,9	23,5	62,8	2,2
2004	0,0	3,3	10,9	25,1	59,8	0,6
2005	1,0	3,1	11,3	31,0	52,3	1,0
2006	1,6	2,1	9,1	29,9	55,7	1,0
2008	2,1	8,4	-	41,3	48,3	-
2010	1,6	8,9	-	45,7	43,8	-
2012	1,2	11,7	-	54,6	32,5	-
2014	0,0	12,8	-	53,4	33,8	-
2016	1,4	12,2	-	51,0	35,4	-

Tabulka 32: Rozložení odpovědí na výrok 10.3 v letech 2002-2016 (v %)

Jak lze vidět i v letech 2002 – 2006 výrazně převyšovaly nesouhlasné odpovědi. Dokonce ani neutrální možnost „ani nesouhlas, ani souhlas“ je procentuálně nepřevyšovala. „Naprostou nesouhlasím“ však respondenti v prvních šesti zkoumaných letech

¹¹ průměr je počítán z procentuálního rozložení jednotlivých odpovědí

volili nejčastěji, v období následujícím se většina dotazovaných začala klonit k možnosti „spíše nesouhlasím“. Stejně jako v mnou zkoumaném období, respondenti ve výzkumech zpracovaných Hulovou (2007) pouze jednou (2004) nezvolili naprosto souhlasnou odpověď. Celkově tedy konstatuji, že nastupující studenti FHS UK považují svobodu za důležitější než jistotu a blahobyt, nicméně se tento trend z naprosto nesouhlasných odpovědí přesunul v průběhu let k spíše nesouhlasným, což pomyslně dělí i tyto dvě sekundární analýzy.

Výrok 9f se v prvních pěti zkoumaných letech ve své liberální podobě výrazně neprofiloval. V práci Hulové (2007) se ve své orientaci na svobodu prakticky vůbec nevyskytoval. Zato výrok 9j se ve čtyřech z pěti prvních let stal reprezentantem faktoru. Korelační analýzu Hulová (2007) prováděla především ve vztahu k výroku 9j „Každý musí své problémy řešit sám“, což znemožňuje výsledky srovnat s mnou zkoumaným obdobím. Vztahy liberálního výroku a statusových, socializačních a demografických charakteristik v prvních pěti letech nehrály významnou roli (2007: 48) To, že liberální zaměření statisticky neovlivňují, se ostatně potvrdilo i v mém sekundárním výzkumu roků následujících.

Liberální hodnotová orientace se v letech 2002 – 2006 podle Hulové „vyvinula ze zaměření na svobodu spojenou s odpovědností až ke spojení svobody se zaměřením na ekonomický zisk, kde cizinci jsou chápáni jako rivalové v soutěži o místa na pracovním trhu“ (Hulová 2007: 48). Přetrvání tohoto trendu, obzvláště ve vztahu k cizincům, se v mé práci nepotvrdilo. Jak bylo uvedeno výše, s příklonem respondentů ke svobodě rostla také pravděpodobnost otevřenosti vůči cizincům. Připomínám však, že veškerá mnou i Hulovou (2007) provedená interpretace vypovídá pouze o trendech, které lze u nastupujících studentů vysledovat, nelze ji považovat za paušální výpověď o hodnotové orientaci. Této skutečnosti jsem věnovala prostor i v teoretické části o hodnotách.

5 Závěr

V této práci jsem si stanovila za cíl zjistit podobu liberální hodnotové orientace u nastupujících studentů FHS UK, kterou nabývala v průběhu let 2008 – 2016. Vzhledem k tomu, že jsem tematicky navazovala na práci Kristýny Hulové (2007), bylo mým cílem zároveň zjistit, zda trend, který z její sekundární analýzy vyplynul, tedy že se liberální orientace postupně spojila s xenofobní orientací a orientací na zisk, pokračuje či se proměňuje.

Sekundární analýza dat byla postavena na práci s výrokem označeným za liberální „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“. Výzkumné otázky mě měly dovést ke zjištění, zda se liberální hodnotová orientace u nastupujících studentů objevuje a v případě kladné odpovědi jsem chtěla dále hledala obsáhlejší výpověď o tom, jak se vyvíjí, tzn. jestli posiluje či oslabuje a co mohlo mít vliv na její podobou.

V období 2008 – 2016 se potvrdilo, že se liberální orientace u studentů FHS UK objevuje pravidelně, nicméně nehraje rozhodující roli. Jak je vidět i ze souhrnné tabulky odpovědí (tabulky č. 5 a 32), případně přehlednějších grafů průměrů (obrázky č. 1 a 3) především ve srovnání s lety 2002 – 2006 se preference svobody vyplývající z nesouhlasu s výrokem 10.3, přesunula z absolutního nesouhlasu k převažující odpovědi „spíše nesouhlasím“. O jejím dalším posunu můžeme prozatím pouze spekulovat, každopádně jak bylo nastíněno v části 3.1.3, tendence k upřednostňování jistot před svobodou není v současnosti příliš daleko od pravdy. Ve zkoumaném patnáctiletém období však preference svobody stále vítězí prakticky „na plné čáře“. Přesun z převažujících naprosto nesouhlasných odpovědí tudíž nepovažuji za příliš podstatný.

Co se ale v porovnání s lety 2002 – 2006 značně proměnilo, byla podoba liberální orientace. Ve čtyřech z pěti let se přidružila k orientacím jiným, pouze v jednom roce se postavila do čela jednoho z faktorů. Ukázalo se, že se pravidelně slučovala s výroky o

etatismu a konformismu (u obojího vždy ve formě nesouhlasu) a na základě korelační analýzy se ve třech z pěti let prokázal slabý vztah s výrokem o zaměřenosti na úspěch (nutno chápat v opačném znění, tzn. že úspěch není považován za hlavní motiv jednání) a stejně tomu bylo u výroku o xenofobii (opět třeba chápat v pozitivním slova smyslu, tedy v souvislosti s otevřeností vůči cizincům). Tento poznatek považuji za stěžejní, neboť Hulová (2007) na konci své práce konstatovala za „alarmující“ právě tendenci k uzavírání společně s orientací na vlastní ekonomický prospěch. Příklon ke spíše otevřené společnosti vyplynul i ze sekundární analýzy stejného typu výzkumu, jež byla součástí bakalářské práce Michala Staňka (Staněk 2013: 56). Ze zvolených demografických, statusových a socializačních charakteristik se žádná statisticky významně a pravidelně nepodílela na preferenci svobody či jistoty a blahobytu. Tento poznatek vyplynul i z práce Hulové (2007).

Konečně tedy shrnuji odpovědi na výzkumné otázky: Liberální hodnotová orientace se na základě výroku „Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda“ u nastupujících studentů FHS UK pravidelně vyskytuje, ačkoli mírně oslabuje. Z hodnotových orientací se prokázaly statisticky významné vztahy, které se zároveň pravidelně opakovaly, s výroky o etatismu, konformismu a částečně o xenofobii a zaměřenosti na úspěch. Je nicméně třeba chápat je v opačném znění. Vztahy s dalšími hodnotovými orientacemi se sice také vyskytovaly, nenabývaly však takto pravidelného rázu. Co se týče demografických, statusových a socializačních charakteristik, vztahů se v průběhu zkoumaného období prokázalo opravdu málo. Z demografických charakteristik to bylo pohlaví v roce 2008. Ze socializačních charakteristik se ukázal vztah s druhem střední školy v roce 2010. A se statusovými charakteristikami to byl taktéž jediný vztah, vlastnictví knihovny v roce 2012. V letech 2014 a 2016 se se zvolenými charakteristikami nevyskytl vztah jediný. Nezdá se tedy, že by tyto charakteristiky liberální orientaci u studentů významněji ovlivňovaly.

Ačkoli tato práce jistě neposkytuje vyčerpávající výsledky o existenci a podobě liberální hodnotové orientaci a stejně tak není jediným způsobem, jak ji zkoumat, doufám, že alespoň částečně může pomoci k mapování hodnotové orientace mladých lidí, nastupujících studentů FHS UK. Obzvláště otázku svobody považuji v souvislosti s touto výběrovou populací za stěžejní, neboť kdo jiný by si měl její nezastupitelnost uvědomovat lépe než právě humanitně zaměřené studentstvo.

6 Literatura

- ALTING VON GEUSAU, F. A. M. 1994. Liberální společnost a vláda zákona. In Michalski, K. (ed.). 1994. *Liberální společnost*. Praha: Filosofia. 81-102. ISBN 80-7007-063-3.
- BAUMAN, Z. 2002. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-0966-1.
- BAUMAN, Z. 2008. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia. 21. století. ISBN 978-80-200-1656-0.
- DAHRENDORF, R. 1991. *Úvahy o revoluci v Evropě v dopise, který měl být zaslán jistému pánovi ve Varšavě*. Praha: Evropský kulturní klub. ISBN 80-85212-17-X.
- DAHRENDORF, R. 1994. Svoboda a sociální vazby. In Michalski, K. (ed.). 1994. *Liberální společnost*. Praha: Filosofia. 9-16. ISBN 80-7007-063-3.
- DAHRENDORF, R. 2007. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka. ISBN 978-80-7185-719-8.
- DAHRENDORF, R. 2008. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H Vyšehradská. ISBN 978-80-7319-065-1.
- DISMAN, M. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.
- GRAY, J. 1999. *Liberalismus*. Praha: Občanský institut. ISBN 80-86228-01-0.
- HENDL, J. 2012. *Přehled statistických metod: Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0200-4.
- HEYWOOD, A. 2008. *Politické ideologie*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-137-3.

- HILLS, M. D. 2002. Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory. In *Online Readings in Psychology and Culture*, 4(4) [online]. Dostupné z: <<https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040>>. [cit. 2017-06-20].
- HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. 2010. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3192-6.
- HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G. J. 2007. *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: Linde. ISBN 9788086131702.
- HULOVÁ, K. 2007. *Hodnotové orientace vysokoškoláků: liberální zaměření u studentů FHS UK*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Ing. Libor Prudký, Ph.D. [online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/56189>>. [cit. 2017-06-20].
- KELLER, J. 1996. heslo „ideologie“ In *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.
- MAREŠ, P., L. RABUŠIC a P. SOUKUP. 2015. *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita.
- MÜLLER, K. B. 2002. *Češi a občanská společnost: pojem, problémy, východiska*. Praha: Triton. Filosofická setkávání. ISBN 80-7254-232-X.
- PECKA, E. 1996. heslo „liberalismus“ In *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.
- PRUDKÝ, L. 2003. Hodnotové preference a orientace. In Frič, P. a kol. 2003. *Češi na cestě za svojí budoucností*. Praha: G plus G. ISBN 80-86103-71-4.
- PRUDKÝ, L. 2005. Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníků Fakulty humanitních studií UK. In *Lidé města 2/2005-16*. Praha: FHS UK. 143-202. ISSN 1212-8112.

- PRUDKÝ, L. 2007. *Přístupy k sociologickému empirickému zkoumání hodnot*. Praha: CESES FSV UK. ISBN 978-80-254-5028-4.
- PRUDKÝ, L. 2009. *Inventura hodnot: Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1751-2.
- RABUŠIC, L. 2001. Úvodem. In Rabušic, L. (ed.). 2001. *České hodnoty 1991–1999*. Brno: Masarykova Univerzita. [online] Dostupné z: <<http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/%C4%8Desk%C3%A9-hodnoty-1991-1999>>. [cit. 2017-06-20].
- ŘEHÁKOVÁ, B. 2001. Změny hodnot v České republice a Inglehartova hodnotová typologie. In Rabušic, L. (ed.). 2001. *České hodnoty 1991-1999*. Brno: Masarykova universita. [online] Dostupné z: <<http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/%C4%8Desk%C3%A9-hodnoty-1991-1999>>. [cit. 2017-06-20].
- ŘEHÁKOVÁ, B. 2006. Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (1): 107-128.
- SOKOL, J. 1997. *Konec liberalismu v Čechách?* [online] Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2014/03/konec-liberalismu-v-cechach/>>. [cit. 2017-06-20].
- SOKOL, J. 2014. *Etika život a instituce*. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-223-1.
- STANĚK, M. 2013. *Vývoj míry xenofobní orientace studentů FHS v letech 2008-2012*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Ing. Libor Prudký, Ph.D. [online] Dostupné z: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/134354>>. [cit. 2017-06-20].

STRMISKA, Z. 1996. hesla „hodnota“, „sociologie hodnot“, „orientace hodnotová“, „výzkum hodnot“ In *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.

ŠPAČEK, O. 2009/10 *E_Úvod do společenskovedních metod*
[online] Dostupné z:
<<http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>>. [cit. 2017-06-20].

TOCQUEVILLE, A. de. 1992. *Demokracie v Americe II*. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-7106-051-8

ZNOJ, M. 1994. Spory o liberalismus. In Znoj, M. (ed.), 1995. *Naše současné spory o liberalismus*. Praha: Aleko a centrum liberálních studií. ISBN 80-85341-53-0.

7 Přílohy

Příloha I. Dotazník hodnotových struktur v podobě z roku 2014

Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

2014	datum	č
------	-------	---

Vážená kolegyně, vážený kolego,

obracíme se na vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku. Tento dotazník pokládá závažné otázky týkající se hodnotových orientací vysokoškoláků. Je součástí výzkumu, který běží na FHS UK od roku 2002.

Výzkum je anonymní. Přečtěte si nejprve znění dotazníku tak, abyste rozuměli všem položeným otázkám a poznali všechny možnosti odpovědi. Kdybyste měl/a nějaké pochybnosti o tom jak otázkám či způsobům odpovědi porozumět, zeptejte se toho, kdo vám dotazníky rozdál.

Věříme, že vás tento dotazník zaujme a že se mu budete věnovat s vážností. Jenom pravdivé a vážně myšlené odpovědi mají smysl. Už proto, že analýza výsledků tohoto výzkumu se může pro některé z Vás stát důležitou součástí Vašeho studia. Bez vašich odpovědí není možné zkoumané problémy poznat.

Děkujeme za spolupráci!

*Za řešitelský tým při Fakultě humanitních studií UK
Libor Prudký*

1. Nejprve Vám předložíme několik skutečností. Prosím, posuďte každou z nich, jak je ve Vašem životě důležitá?

(Zakroužkujte v každém řádku příslušné číslo podle míry důležitosti ve Vašem životě. Platí, že 1 = velmi důležitá; 2 = dost důležitá; 3 = ne příliš důležitá; 4 = vůbec nedůležitá)

1.A	Práce	1	2	3	4
1.B	Rodina	1	2	3	4
1.C	Přátelé a známí	1	2	3	4
1.D	Volný čas	1	2	3	4
1.E	Politika	1	2	3	4
1.F	Náboženství	1	2	3	4

2. Můžete říci, kde nacházíte zdroje vašeho vnitřního klidu, kde nacházíte pohodu, klid, jistotu?

(Zakroužkujte jednu z předepsaných možností odpovědi)

- Doma s rodinou
- Při práci
- Na dovolené, při sportování
- S přáteli
- V kostele
- Při rozjímání o víře
- Sám bez lidí
- Při zábavě
- Ve vztahu s partnerkou/partnerem
- Při pomoci jiným, při práci pro veřejné účely
- Při nakupování
- Nemám žádný takový zdroj klidu
- Jinde, jinak, jak:

3. Jak často Vám doma v předškolním věku četli či vyprávěli pohádky, básničky, říkadla apod.? *(Zakroužkujte jednu z předepsaných odpovědí)*

- Velmi často
- Často
- Občas
- Zřídka
- Nikdy
- Neví

4. Nyní se zaměříme na čtení, sledování televize a rozhlasu a počítač. U každého výroku zaškrtněte, jak často se tak dělo v době, kdy jste chodil na druhý stupeň základní školy, tj. mezi Vaším 11. a 15. rokem? (Vyberte jednu odpověď v každém řádku)

	Velmi často	Často	Občas	Zřídka	Nikdy	Neví
4.1 Díval/a jsem se na televizi.						
4.2 Seděl jsem u počítače a hrál hry a jen tak surfoval						
4.3 Seděl jsem u počítače a vyhledával informace, natky a kontakty						
4.4 Sledoval jsem DVD a videokazety						
4.5 Poslouchal jsem hudbu z „veže“, walkmanu, nebo z						
4.6 Četl/a jsem knihy.						

5. Když si vzpomenete na své dětství, jak moc se na Vaši rodinu hodí následující charakteristiky? (Pokud byl přístup obou rodičů rozdílný, uveďte přístup, který byl pro Vaši rodinu více charakteristický. Vyberte jednu odpověď v každém řádku)

	Určitě ano	Spíše ano	Spíše ne	Určitě ne	Neví
5.1 Rodiče dbali na to, abych měl/a dobrý prospěch ve škole					
5.2 O rozhodnutí rodičů se nediskutovalo, muselo se poslouchat					
5.3 Když po mně něco rodiče chtěli, vysvětlili mi proč					
5.4 Rodiče si se mnou hodně povídali					
5.5 Rodiče na mně kladli velké nároky					
5.6 Rodičům bylo jedno, co dělám					
5.7 Rodiče si našli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí					
5.8 Rodiče se mi snažili porozumět					
5.9 Rodiče používali při mé výchově fyzické tresty.					
5.10 Rodiče velmi dbali na dodržování pořádku					
5.11 Rodiče mě podporovali za každé situace					
5.12 Rodiče chtěli vědět, jak, kde a s kým trávím svůj volný čas					
5.13 Rodiče mě nechávali plánovat si věci podle svého					
5.14 Často jsem musel/a pomáhat v domácnosti					
5.15 Rodiče mi zakazovali dívat se na určité typy pořadů					
5.16 Rodiče si se mnou povídali o knihách, které jsem četl/a					

6. Existuje někdo, kdo pro Vás představuje určitý vzor? Komu byste se chtěl/a podobat? (Napište prosím zda ano či ne a pokud ano, jaké jsou charakteristiky této osobnosti. Případně i napište kdo to je.)

7. Myslíte si, že Vás následující věci naučila spíše základní či střední škola nebo rodiče? Školou nemyslíme jenom učitele, ale celkové prostředí na škole, kterou jste navštěvoval/a.

	Dosud jsem se to nikdy nenaučil/a	Spíše škola	Škola i rodiče stejně	Spíše rodiče	Ani škola ani rodiče, naučil mne někdo jiný	Já sám/sama
7.1 Snažit se prosadit						
7.2 Samostatně myslet						
7.3 Umět získat pro sebe výhody						
7.4 Poslouchat autority						
7.5 Vycházet s ostatními v kolektivu						
7.6 Mít dobré způsoby chování						
7.7 Užívat si života						
7.8 Dotahovat věci do konce						
7.9 Dodržovat dané slovo						
7.10 Věřit v Boha						
7.11 Pomáhat potřebným						
7.12 Být snášenlivý a ohleduplný k jiným lidem						
7.13 Být odpovědný za své skutky						
7.14 Mít zájem o poznání, o vzdělání						
7.15 Porozumět sám/sama sobě						

8. Na jaké střední škole jste maturoval/a?

(Zaškrtněte jednu z předložených možností, tj. druh školy, na které jste maturoval/a)

- na osmiletém gymnáziu - denní studium
- na jiném gymnáziu - denní studium
- na střední odborné škole typu průmyslová škola - denní studium
- na střední odborné škole typu ne-průmyslová škola (např. ekonomická, sociálně - právní, atp.) - denní studium
- na integrované střední škole s maturitou - denní studium
- na střední škole jsem studoval/a dálkově (večerně). Šlo konkrétně o školu:
- na jiné škole, a to:

9. Jakými zásadami by se měla řídit společnost, v níž byste chtěl(a) žít Vy? Přečtete si několik dvojic takovýchto zásad a u každé dvojice vyberte, které zásadě dáváte přednost.

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	rozhodně první	spíše první	spíše druhé	rozhodně druhé	nevím	
9.1 zaměřit se na co nejvyšší ekonomický výkon	1	2	3	4	5	-zaměřit se na poklidný život, nehonit se
9.2 upřednostňovat dodržování tradic	1	2	3	4	5	-upřednostňovat modernizační změny
9.3 rozhodovat spíše podle odborníků	1	2	3	4	5	-rozhodovat spíše podle názorů veřejnosti
9.4 usilovat o co největší technickou vyspělost	1	2	3	4	5	- usilovat hlavně o duchovní rozvoj
9.5 vnášet především řád do života	1	2	3	4	5	- dávat lidem co největší volnost

10. Jaký je Váš názor na následující výroky?
(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	1.Rozhodně souhlasím	2.Spíše souhlasím	3.Spíše nesouhlasím	4.Rozhodně nesouhlasím
10.1 Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost.				
10.2 Problémy občanů by měl řešit především stát a ne občané.				
10.3 Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda.				
10.4 Nejlepší je žít v klidu, příliš nevybočovat z řady, aby se člověk nedostal do zbytečných problémů.				
10.5 Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit.				
10.6 Bylo by dobré, aby většina lidí v České republice věřila v Boha.				
10.7 Každý musí své problémy řešit sám.				
10.8 Život si musíme udělat tak příjemný, jak to jen jde.				
10.9 Usilovat o úspěch je to hlavní				
10.10 Rozhodující je dosáhnout cíl, jakým způsobem, to je vedlejší				
10.11 Pohoda je důležitější než úspěch v práci				

11. Lidé uvažují o životě rozdílně. Uveďte prosím ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně nesouhlasíte, částečně souhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím

		1	2	3	4	5	9
11.1	Člověk může sotva co změnit na průběhu vlastního života						
11.2	Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh						
11.3	V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu						
11.4	Život má jen ten smysl, který mu sami dáme						
11.5	Smysl dává životu především rozum						
11.6	Bez lásky nemá život smysl						

12. Uveďte prosím u každého z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.

(Platí že 1 = takové chování není přijatelné nikdy; a naopak 10 = takové chování je přijatelné vždycky. Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.1 Šít na daních, když je příležitost										
12.2 Denně užívat alkohol										
12.3 Užívat lehké drogy, např. marihuanu										
12.4 Lhát ve vlastním zájmu										
12.5 Jako ženatý/vdaná (či jako nesezdaní partneri) mít „vedlejší“ milostný poměr										
12.6 Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností										
12.7 Domácí násilí										
12.8 Potrat										
12.9 Ukončit život nevléčitelně nemocného (euthanasie)										
12.10 Používat nelegální software										
12.11 Národnostní či etnická nesnášenlivost										
12.12 Řídit auto pod vlivem alkoholu										
12.13 Netřídit domovní odpad										
12.14 Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění										
12.15 Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu										

13. Řekněte mi, prosím, jak silnou příslušnost pocítujete ke ... ?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku.)

	Velmi silnou	Silnou	Slabou	Žádnou
13.1. svému městu, obci				
13.2. svému kraji, regionu				
13.3. své rodině				
14. 13.4. skupině svých kamarádů a známých				
15. 13.5. své fakultě				
16. 13.6. České republice				
17. 13.7. Evropě				

14. Mohl(a) byste říci, podle svých životních zkušeností, že většině lidí je možno důvěřovat, nebo že člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný?

(Vyberte jednu z předepsaných odpovědí)

1. Většině lidí je možné důvěřovat
2. Člověk musí být ve styku s ostatními velmi opatrný
3. Nevím, nedokáži posoudit

15. Teď Vám předkládáme dva výroky, které lidé někdy používají, když hovoří o dobru a zlu. Který z nich je bližší Vašemu stanovisku?

- A. Existují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a zlo. To platí vždy pro každého, bez ohledu na okolnosti.
- B. Nikdy neexistují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a co zlo. To, co je dobro a co zlo, závisí pouze na okolnostech v danou chvíli.

Vyberte jednu z předepsaných odpovědí:

- 1: souhlasím s výrokiem A;
- 2: souhlasím s výrokiem B;
- 3: nesouhlasím ani s jedním z nich

16. Proč jsou u nás lidé, kteří žijí v nouzi? Který z následujících důvodů takové situace považujete za nejdůležitější?

(Vyberte jednu z předepsaných odpovědí)

1. protože mají smůlu
2. z lenosti a nedostatku pevné vůle
3. protože je v naší společnosti bezpráví
4. nevyhnutelně to patří k pokroku
5. žádný z těchto důvodů
6. nevím

17. Ještě to není tak dávno, co jste se rozhodoval/a zda jít studovat na vysokou školu nebo ne. Můžete uvést, co Vás přivedlo k rozhodnutí jít na vysokou školu?

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku. Využijte při tom stupnici, kde 1. Rozhodně ano; 2. Pouze částečně; 3. Spíše ne; 4. Rozhodně ne)

17.1. Rozvíjet svoji vzdělanost, znalosti a schopnosti	1	2	3	4
17.2. Získat možnosti dobré profesionální kariéry	1	2	3	4
17.3. Získat dobré postavení ve společnosti	1	2	3	4
17.4. Získat vysokoškolský titul	1	2	3	4
17.5. Pokračovat v rodinné tradici	1	2	3	4
17.6. Získat možnost dobře placeného zaměstnání	1	2	3	4
17.7. Prohloubit zájem o konkrétní obor	1	2	3	4
17.8. Oddálit praxi, žít studentským životem	1	2	3	4
17.9. Něco jiného, co:				

18. Jaký z následujících výroků popisuje nejlépe Váš vlastní názor, mínění, smýšlení?

(Vyberte jednu z možných odpovědí)

1. nevěřím v Boha
2. nevím, zda Bůh existuje a nevěřím, že o tom můžeme získat jistotu
3. nevěřím v zosobněného, ztělesněného Boha, ale věřím na vyšší moc
4. někdy věřím v Boha, někdy ne
5. věřím v Boha, přestože mám své pochybnosti
6. vím, že Bůh existuje, nemám o tom žádné pochybnosti

19. Během svého života jste většinou bydlel/a

(Vyberte jednu z možností)

1. v obci do 2 tisíc obyvatel
2. v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvatel
3. v obci mezi 5 až 20 tisíci obyvatel
4. v obci mezi 20 až 50 tisíci obyvatel
5. v obci mezi 50 až 100 tisíci obyvatel
6. v obci nad 100 tisíc obyvatel
7. v Praze
8. jiná situace, jaká:

20. Hlásil/a jste se na tuto fakultu rozhodnut/a, že ji chcete studovat, nebo to bylo jinak?

(Vyberte jednu možnost.)

1. ano, chtěl/a jsem studovat právě na této fakultě
2. spíše ano, chtěl/a jsem studovat na fakultě tohoto zaměření
3. ani tak, ani tak: nebyl/a jsem si jist/a na jaké fakultě chci studovat
4. spíše ne, chtěl/a jsem studovat na jiné fakultě, ale tam jsem se nedostal/a
5. rozhodně ne, chtěl/a jsem studovat něco zcela jiného, ale tam jsem se nedostal/a
6. jiná situace, jaká:

21. Během svého dosavadního života jste pobýval/a v rodině, kterou tvořili

(Vyberte jednu z možností)

1. po celou dobu oba vlastní rodiče
2. po většinu této doby oba vlastní rodiče
3. po většinu doby či stále oba rodiči, z nich byl ale jen jeden vlastní
4. převážně jen jeden z rodičů
5. převážně či po celou dobu bez rodičů
6. jiná situace, jaká:

22. Můžete se obrátit na některého z rodičů (či oba) se svými osobními starostmi či intimními problémy a otázkami?

(Vyberte jednu možnost)

1. ano a vím, že mě vyslechnou a poradí mi
2. ano, ale jejich rady musím „filtrvat“
3. jen výjimečně a otázky nemohu formulovat přímo
4. skoro vůbec to nepřichází v úvahu
5. rozhodně ne

23. Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vašeho otce?

(Vyberte jednu z možností)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou
5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

24. A jaké nejvyšší vzdělání dosáhla Vaše matka?

(Vyberte **jednu** z možností)

1. základní
2. základní s vyučením
3. střední odborné bez maturity
4. střední s maturitou
5. vysokoškolské či vyšší
6. jiná situace, jaká:

25. Poprosíme Vás o odpovědi na otázky týkající se vybavení domácnosti v níž žijete.

(I tady vyberte **jednu odpověď** v každém řádku podle toho, jak je vybavena domácnost, v níž žijete.)

	vybavení domácnosti	v naší domácnosti toto		
		1. máme	2. nemůžeme si to dovolit	3. nemáme z jiného důvodu
25.1.	pokoj pro každého člena domácnosti			
25.2	počítač připojený na internet			
25.3	vlastníme byt v osobním vlastnictví nebo rodinný dům			
25.4	knihovna nejméně s 500 svazky			

26. Bez ohledu na to, jestli jste ženatý/vdaná nebo ne: Žijete NYNÍ se stálou partnerkou/partnerem ve společné domácnosti?

1. ano, a to (přibližná doba).....
2. ne

27. V Praze bydlíte/budete bydlet při vstupu do studia na FHS

(Vyberte **jednu** možnost)

1. na koleji
2. v podnájmu
3. u rodičů
4. u příbuzných
5. ve vlastním bytu
6. nebydlím tady, denně dojíždím
7. jinak, jak:

28. Narodil/a jste se v roce:.....**29. Jste**

1. žena
2. muž

Ještě jednou děkujeme za spolupráci!